

1941

1941. január 5.

A *Napló* közölte a hírt, hogy dr. Lipozencsics László szabadkai városelnök már novemberben tárgyalásokat kezdett dr. Prokesch Mihállyal, a szabadkai magyarság egyik vezetőjével a magyar városelnök kérdésében.

Csuka 1995, 480.

1941. január 12.

A szabadkai Horvát Kultúrszövetség a bácskai és a baranyai horvátok bevonásával kultúrparlamentet tartott, amelyen 72 bácskai és baranyai horvát kultúregyesület küldöttei vettek részt. Ezen a rendezvényen megjelent Budánovics Lajos szabadkai püspök, és a gyűlés elnöke Ráics Balázs pápai prelátus, püspöki vikárius volt. [...] Egyik legfontosabb kérésük a Szabadkán működő horvát katolikus gimnázium megszerzése volt.

Csuka 1995, 481.

1941. február 4.

A magyar kormány levelet intézett a román kormányhoz a bukovinai székelyek hazatelepítése tárgyában. A jegyzékben a magyar kormány lakosságcserét javasolt az ügy megoldása érdekében. Az időközben elkészült összeírás szerint ez 2 689 bukovinai magyar családot, összesen 12 076 főt érintett. Áttelepítésük fejében felajánlották a románoknak, hogy a kormány „hajlandó ugyanennyi román fajú egyénnek az országból való kiköltöztetéséhez hozzájárulni”, bár a lakosságcserét nem tekintik az áttelepítés előfeltételének.

Sajti 1987, 59.

1941. február 20.

A *Napló* vezércikkben követelte azt, ami már befejezett tény volt, mert Újvidéken megalakult a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, amelynek elnöke Krámer Gyula rendkívüli agilitással egyszerre megkezdte a szervezést az egész Délvidéken, úgyhogy már február első felében

55 fiókja volt. Kisebb viták után a szabadkai Magyar Olvasókör is csatlakozott a DMKSZ-hez. Belgrádban is megalakult a szövetség fiókja, elnöke Vondra Gyula katolikus lelkész, titkára dr. Veréb László lett.

Csuka 1995, 482.

1941. február 22.

A szabadkai Magyar Olvasókör dalárdája megtartotta a magyar bált, amely valóságos magyar seregszemlévé kerekedett, ugyanakkor az óbecsei Népkör Herceg Jánosnak adott ezüstkoszorút, mint korábban Cziráky Imrének és dr. Szirmai Károlynak. Az ezüstkoszorút esztendőnként adományozta az óbecsei Népkör, és az a magyar író kapta, akit abban az évben végzett munkássága érdemesített a kitüntetésre.

Csuka 1995, 483.

Dr. Várady Imre, mikor a hetvennegyedik születésnapját a becskerekai Magyar Közművelődési Egyesület üdvözölte, bejelentette a magyar egységfront magalakulását. (A bejelentés szövegét könyvében közli Csuka János is.)

Csuka 1995, 484–485.

1941. január–február

A *Kalangya* 1–2. kettős száma közölte Bolgár László *A jugoszláviai magyar kisebbségi sajtó* című tanulmányát. A jugoszláviai magyar sajtó helyzetét viszonylag jónak kell mondanunk – írta a szerző. – Míg az országos átlagot véve alapul Jugoszláviában 1939 elején kb. minden 12 000 személyre jutott egy sajtótermék és minden 400 000-re egy napilap, addig a magyar kisebbségnél ugyanezek az arányszámok 10 550-at, illetőleg 125 000-et tettek ki. A magyar kisebbség sajtóviszonyai hasonlóképpen messze túlszárnyalják minden más jugoszláviai kisebbséget, beleértve a németeket is. Másrészt azonban az sem tagadható, hogy a jugoszláviai magyar sajtóviszonyok még mindig mostohában alakulnak, mint az anyaországban, vagy

mint az egykori felvidéki és erdélyi magyar kisebbségeknél.

A vajdasági magyar sajtó [...] olvasóközönségének óriási többsége természetesen a magyar lakosságból kerül ki, bár megbízható számítások alapján az összes példányoknak kb. 4%-át vásárolják szlávok, 4%-át pedig németek. Ennek fő oka az, hogy a német kisebbségi sajtó fejletlen, s emellett a háború előtti időkből még sok német ért magyarul; a szlávoknál pedig az, hogy a fővárosi nagy lapok megöltek minden vidéki szerb vagy horvát orgánusot, márpedig a magyarul beszélő szláv népesség is szívesen olvas helyi jelentőségű híreket.

Magánál a magyar olvasóközönségnél erős korlátot jelent a közel 50%-ra becsült nincstelenek nagy szegénysége, valamint a műveltebb és tehetősebb városi osztály gyengéssége (kevesebb 20%-nál). A számításba jövő elemek közül a legjobb olvasó a városi intelligencia, a nagybirtokosok egy része, az iparosok, kereskedők és még a törpebirtokosok, míg a nagybirtokosok egy másik részének és a vagyonosabb gazdáknak „bácskai közönye” immár közmondásossá vált. Az összes sajtótermékeket tekintve, azt a kulcsot használhatnák, hogy majdnem minden 20. személy vásárol újságot. Ez más szóval azt jelenti, hogy a magyarság 5–5,5%-a jön számításba a sajtó szempontjából. Ez az arányszám a falvaikban valamivel alacsonyabb; itt az 5% már telítettségnek vehető. [...] A lapok napi átlagos 30.000 példányban jelennek meg, amiből kb. 5%-ot tesznek ki az ingyenes tiszteletpéldányok. A 4 napilap az összes példányszámokból kb. 80%-ot foglal el.

Bolgár 1941, 32–33.

1941. március

Szabadkán Ugar néven megalakult az első jugoszláviai magyar mezőgazdasági szövetkezet. A szervezkedést a világos céllal kezdte meg, hogy a korszellem a gazdasági életben is érvényesüljön.

Csuka 1995, 487.

A magyar ifjúságnak az a része, amely a középiskolai tanulmányok elvégzése után az egyetemeken, főiskolákon tovább tanult, minden utódállamban komoly részese volt a kisebbségi életnek, azonban a legnehezebb az ifjúság helyzete a délszláv államban volt. A magyar főiskolai fiatalságnak tekintélyes részét mindig az az ifjúság adta, amely már a középosztályból, a lateiner értelmiségből vagy a birtokos osztályból származott. A délszláviai magyarságnak ez a középrétege az első esztendőkből majdnem teljesen hiányzott, hiszen a hivatalnokosztály jó része kivándorolt, a középbirtokosok elszegényedtek. Tradíció már csak azért sem igen fejlődhetett ki a megszállás első éveiben a főiskolai magyar fiatalság körében. Nem volt azonban főiskolai ifjúsági tradíció azért sem, mert a világháborút megelőző időszak Délvidékről kikerült főiskolai ifjúságának nem voltak olyan hagyományai, mint az erdélyi vagy a felvidéki fiatalságnak.

Csuka 1995, 487.

1941. április 1.

A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség elnöksége értékelte az alakuló közgyűléstől 1941. március 31-ig eltelt négy hónap eredményeit. A Szövetségnek ekkor már 18 megalakult fiókja volt, és további 151 magyar egyesület jelezte csatlakozási szándékát, melyeknek taglétszáma 150 000. A négy hónap során 71.815 személy vált a Szövetség aktív tagjává.

DMKSZ-beszámoló 1941, 12–13.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség (*helyesen: Jugoszláviai – M. F.*) feladatait Krámer Gyula elnök így foglalta össze: Legsürgősebb feladatunk a magyarság megszervezése volt, nemzeti és keresztény alapon. Ez egyúttal a magyarság seregszemléje is lett volna: meg akartuk állapítani, kik tartoznak közénk, kikre számíthatunk, hányan vagyunk. Először ezt a kérdést kell eldöntenünk. Ebből a tapasztalatból szövegeztük meg Szövetségünk egyik alaptételét.

Ez a tétel: magyar az, aki magát annak érzi és vallja, és a magyar sorsot nyílt színvallással önként elfogadja. Aki a kereszténység és a magyarság fogalmának e tétel szerint megfelelt, az ha akart beléphetett a Szövetségünkbe, még akkor is, ha a magyar nyelvet csak törte, vagy még úgy sem beszélt. Állíthatom: voltak ilyenek szép számmal, és nem rosszabb magyarok nálunk. Hogy mennyire életszükséglet volt a Szövetség létrehozása, hogy mennyire kívánta a magyar közvélemény, mutatja az, hogy február 15-étől április 1-jéig, hat hét alatt több, mint 150 000 tagot szerveztünk be. S ez a tömeg nemcsak belépett, de az utolsó személyig le is fizette a belépési díjat, sőt, hónapokkal előre a tagsági díjat is. A példátlanul szép eredményt nem hivatásos szervezőknek, hanem önkéntes, népünk érdekében ingyen, sőt áldozattal dolgozó, többnyire egyszerű falusi gazdáknak és mezőgazdasági munkásoknak köszönhetjük.

Kisebbségi Körlevél, 1941. 4. sz. 213.

1941. április 6.

Részlet Faludi Kálmán *Belgrád ostroma* című visszaemlékezéséből: „Reggel 7 óra 10 perc. Felcsavarom a rádiót. A bemondó azt mondja: »Pazsnya, pazsnya, neprilyatelszki avioni!« Vigyázat, vigyázat, ellenséges repülőgépek! Ugyanabban a pillanatban irtózatossá robbanás. A Terazija (a város közepe) hatos számú házában laktam. Felugrottam, kitekintettem az ablakon, és alig száz méterre a háztól füstölgő romhalmaz tárult a szemem elé. Még magamhoz sem tértem a rémülettől, már jobbról, balról és minden irányból megismétlődtek a rettenetes erejű és hangú robbanások. Mintha a haragvó Isten zúdította volna a városra a mennyköveket! [...] Felöltöt kaptam magamra, és leszaladtam a pincébe. Riadt szemű férfiak, a félelemtől reszkető, sikongó, félig örült nők, visító gyermekek fogadtak. Lehattünk körülbelül ötvenen. Odakünn másodpercről-másodpercre fokozódott a légítámadás irama. Szorongva hallgattuk az egymás-

után érkező Stukák zúgását, a lecsapódó bombák irtózatossá dördülését. A jajveszékelt, a sirámot. Egy-egy idegen futott le a pincébe. »A város tele van holttestekkel! Ég az egész Belgrád!« Ezek voltak a hírek. [...] Reggel kilenc óra. Az elmúlt két óra alatt a németek megsemmisítették a vízvezeték, a villanytelepet, a főpályaudvart és megbénították a közúti közlekedést.”

A Nép felszabadulási naptára 1942, 110.

1941. április 10.

A Zágrábi Rádióban bejelentették a Független Horvát Állam megalakulását. Ezzel megszűnt a Jugoszláv Királyság.

Vinaver 1976, 402.

1941. április 11.

Horthy Miklós kormányzó hadparancsára a magyar hadsereg átlépte a magyar–jugoszláv határt. [...] Magyar adatok szerint a Délvidékről 11 475 km²-t csatoltak vissza, mintegy 1,1 millió lakossal. Ez az 1918-ban Jugoszláviához került területek (20 788 km²) 55,2%-át tette ki. A leginkább reményt keltő számítások szerint is a terület lakosságának csak 37%-a volt magyar. Ezzel az utolsó, sorrendben a negyedik revízióval – ellentétben a felvidéki és az észak-erdélyi visszacsatolással – nem magyar többségű területek kerültek vissza Magyarországhoz. Hivatalosan is kénytelenek voltak elismerni, hogy a magyarság még a legtöbb magyar nemzetiségű lakost magába foglaló Bácskában is csupán „relatív” többséget alkotott. A mintegy 301 000 magyar nemzetiségű mellett jelentős délszláv tömegek jutottak kisebbségi sorsra: 243 000 szerb, 220 000 horvát, 80 000 szlovén, 40 000 szlovák és 15 000 ruszin. A visszacsatolt területeken elsősorban a bácskai részekben nagyszámú 197 000 fő németesség, valamint 15 000 zsidó élt.

Sajti 1987, 13., 16–17.

A Magyarországhoz vissza nem csatolt Délvidék Tisza–Maros-szögének keleti része az 1910. évi

közigazgatási beosztás szerint magába foglalja Torontál vármegye Alibunári, Antalfalvi, Nagybecskereki, Pancsovai, Törökbecsei járását teljes egészében, továbbá a Bánlaki, Módosi, Csenei, Nagyikindai, Párdányi, Törökkanizsai és Zsombolyai járást, többé-kevésbé megcsonkítva. Temes vármegyéből ide tartozik az épségben meghagyott fehértemplomi és kevevári járás, s a verseci járásból egy község. Ebbe a területbe esik Krassó-Szörény megye Jámi járásának két faluja is. A városok közül Nagybecskerek, Nagyikinda és Fehértemplom rendezett tanácsú, Pancsova és Versec törvényhatósági jogú városok tartoznak ide. Az 1910. évi népszámlálás szerint az összlakosság száma 593 178, ebből magyar anyanyelvű 112 783 (19%).

Kisebbségvédelem, 1942. 5–6. sz. 47.

Werth Henrik vezérkari főnök Horthy parancsára átvette a „főhatalom” gyakorlását az elfoglalt területeken s a Muraközt kivéve bevezette az úgynevezett szükségszerű katonai közigazgatást. (Werth szerint ez olyan köztes állapot, amely a megszűnt jugoszláv közigazgatás és a kialakuló rendszeres magyar katonai közigazgatás közötti időszakban vált szükségessé.) A vezérkari főnök nyomatékmal utasította a támadó egységeket: „Elvül szolgáljon, hogy a szerbeket erélyesebb kézzel kell kezelni, mint annak idején a románokat.”

Sajti 1987, 17., 20.

Újvidéken, a magyar csapatok április 13-i bevonulásáig a Kulturbund vette át a hatalmat, és dr. Sepp Janko vezetésével aktív tevékenységet fejtett ki azért, hogy a Bácskát német csapatok foglalják el. [...] Csetnik szervezetek valóban léteztek. A „haza becsületének és szabadságának” védelmére alakult Csetnik Egyesület (Udruženje četnika za slobodu i čast otadžbine) az első világháború után mint országos szervezet működött, s hosszú ideig a nacionalista nagyszerb gondolat és az erre épülő rendszer szilárd támasza volt.

A jugoszláv külpolitika német- és olaszbarát irányzatának erősödésével azonban fokozatosan összeütközésbe került a hivatalos politikával. A harmincas évek derekán a szervezetből kivált egy angol orientációjú csoport, Ilija Trifunović-Birčanin, valamint Dušan Đule Dimitrijević vezetésével, és megalakították külön szervezetüket, a Régi Csetnikek Társaságát (Društvo starih četnika). Birčanin egyúttal a már említett Narodna odbrana vezetője is volt. Alapvető nézeteik a nagyszerb vezetésű, egységes, centralizált Jugoszláviáról semmit sem változtak. Pečanac ezt a Jugoszláviát német, a Régi Csetnik Társaság pedig angol segítséggel kívánta fenntartani és megvédeni. Maga Birčanin a Simović tábornok vezette 1941. március 27-i tengelyellenes fordulat aktív résztvevője lett, a csetnik mozgalom másik szárnyának vezéregyénisége, Pečanac a német megszállók oldalára állt, s ezért Draža Mihajlović csetnikjei megölték.

Sajti 1987, 19., 22.

A bevonulást követő napokban létrejöttek az úgynevezett ötös bizottságok. Zomborban a város katonai vezetője, Szendrey Ágoston tábornok Deák Leót, a későbbi Bács-Bodrog megyei főispánt bízta meg az ötös bizottság megalakításával. Itt is, másutt is feladatuk alapvetően abban állt, hogy adatokat szolgáltatassanak a katonai vezetésnek egyes személyek „megbízhatóságáról”, vagyis arról, ki hogyan viselkedett a jugoszláv időkben a magyarsággal. Hasonló szerepet játszott a Krámer Gyula vezette Jugoszláviai Magyar Kultúrsvettség, későbbi nevén Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség is. E „keresztény, nemzeti alapon” működő szervezet, háttérbe szorítva a rövid életű ötös bizottságokat, monopóliumhelyzetbe került az úgynevezett „hűségigazolások” gyártásában, amely előfeltételét képezte például a közhivatalok betöltésének, az állampolgárság elnyerésének, vagy éppen az internáló táborok kapuit nyitotta meg.

Sajti 1987, 29.

1941. április 12.

Örökké emlékezetes marad ez a nagypéntek Szabadka számára. Ezért kell megörökíteni néhány emlékét. A város még tele volt sok szerb katonával és csetnikkel, de minden magyar házban már varrták a magyar lobogókat. Sok helyen már évek óta féltve őrizték a szekrény rejtett helyén, s most elővették, kivasalták a magyar szent koronával díszített piros-fehér-zöld zászlókat. [...] Sok magyar házban csak a házórző kutya maradt otthon, mert éjszakára nem mertek otthon maradni. Mindenki a visszavonuló szerb katonák bosszújától és a csetnikek vérengzésétől félt. Egyszerű bunyevác helyeken húzódtak meg a magyar családok abban a reményben, hogy ezekbe a kis parasztházakba nem tör be senki. Nagypéntek éjszakáján, éjfél előtt, egyszer csak borzasztó robbanás rázta meg a levegőt. A kivonuló jugoszláv katonák felrobbantották a vasúti hidat, amely Szabadkát Újvidékkel, Szegeddel és Bánáttal összeköti. Utána újabb robbanások hallatszottak. Újabb hidak, a vasúti víztorony repült a levegőbe. Hatalmas kődarabok emelkedtek ezer méter magasba. Szabadkán mindenki tudta, hogy robbantások lesznek, mert már napokkal előbb aláaknázták a hidakat. A jugoszláv hatóságok hittek tehát a legkevésbé abban, hogy Szabadkát meg tudják védeni a magyar honvédség ereje ellen. [...] A kivonulás nagyon gyorsan ment, és mire hajnalodni kezdett, már mindenki szabadabban lélegzett. A csetnikek garázdálkodása elmaradt. Lassacskán mindenki előmerészkedett, s hajnali négy órakor már igen sokan mentek a határok felé. Egyesek Kelebia irányában, mások Tavankút és Sebesics felé, voltak, akik Palicsra és Királyhalmára mentek, hogy elsőnek üdvözölhessék a felszabadítókat. Száz és száz ember versenyzett az elsőbségért.

Szabadka és Délvidék útmutatója 1941, 7–8.

1941. április 13.

Bárdossy rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, mert a Muraköz kérdésében „új mozzana-

tok merültek fel”. Bárdossy előadta, hogy Slavko Kvaternik, a horvát állam ideiglenes államfője a zágrábi magyar konzul útján arra kérte: a magyar csapatok ne szállják meg a Muraközt. A magyar kormány „őszinte és szoros barátságban” kíván élni a horvátokkal, hangoztatta Bárdossy, az adott körülmények között azonban nem teljesítheti Kvaternik kérését. Kifejtette, hogy amint a területi megszállás befejeződik, nem látja akadályát, hogy a Muraköz további sorsáról Magyarország „történelmi jogainak megóvása mellett – más egyéb függő kérdésekkel együtt – kellő időben a horvátokkal tárgyalásokba bocsátkozzunk.”

Sajti 1987, 13.

Werth Henrik április 11-én az egész Délvidékre vonatkozóan elrendelte a katonai közigazgatás bevezetését, de két nappal később a minisztertanács már úgy foglalt állást, hogy a muraközi bevonulásnak „ne legyen az a jellege, mintha e területet egyszer s mindenkorra el akarnók foglalni”. Ezért a katonai közigazgatás bevezetése ott elmaradt.

Sajti 1987, 36.

1941. április 14.

A délvidéki területek visszafoglalása után Gorondy-Novák Elemér altábornagy, a 3. magyar hadsereg parancsnoka elrendelte a „szerb szabadcsapatok által veszélyeztetett területek” átfésülését. A pacifikálás tehát akkor kezdődött, amikor a hadsereg már megtorolta az elszórt ellenállási kísérleteket. [...] A pacifikálásban a katonaság, a csendőrség és a katonai kémelhárítás vett részt.

Sajti 1987, 27–28.

Erdmannsdorf budapesti német követ kormánya nevében közölte Bárdossyval, hogy a románok kérésére a Bánátot nem magyar, hanem német csapatok szállják meg. A német hadvezetőség ugyanakkor – folytatta – hozzájárul a Muraköz és a Murától északra fekvő területek

magyar megszállásához, „e területek végérvényes hovatarozásáról azonban későbbi időpontban fognak dönteni”. Bárdossy meglepve hallgatta Erdmannsdorf szavait és emlékeztette a magyar területi igények teljes kielégítésére vonatkozó korábbi német ígéretekre. Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány továbbra is fenntartja a Bánátra vonatkozó követelését, de „kész arra, hogy a Muraközre vonatkozóan az önálló horvát állammal baráti tárgyalásokat kezdjen”. [...] A horvátok a néprajzi elv és a történeti jog alapján követelték maguknak a Muraközt. A történeti érvek alapját az képezte, hogy bár a Muraköz 1918-ig Magyarország része volt, 1785 és 1789, valamint 1848 és 1861 között horvát fennhatóság alatt állt, így az vitathatatlanul Horvátország része.

Sajti 1987, 86–87.

1941. április 15.

Megjelent a rendelet, amely a jugoszláv hatóságok által korábban a földreform céljaira kisajátított ingatlanokat magyar állami birtokká nyilvánította, „tekintet nélkül arra, hogy időközben kinek a tulajdonába kerültek”, azzal a céllal, hogy „megfelelő új juttatásokkal a földbirtok-politikai jogszabályok végrehajtása során beállott egyenlőtlenségek és méltánytalanságok kiküszöböltesse, és a korábbi földbirtok-politikai célok megvalósíttassanak.

Lőrinc 1977, 56.

Werth Henrik elrendelte a visszafoglalt területeken a rögtönbíráskodást. Eszerint kötélt általi halállal volt sújtható az a polgári személy, akit gyilkosság, szándékos emberölés, robbanószerkészítés, készíttetés, beszerzése, beszerzése, tartása, tartatása, hatóság ellen elkövetett fegyveres erőszak, felségsértés, lázadás bűnében találtak bűnösnek.

Sajti 1987, 30.

Megjelent a belügyminiszteri rendelet, mely a magyar állampolgárságú, azaz a trianoni Ma-

gyarország területén élő szerbek internálását szabályozta. Eszerint azok a szerbek, akik „szerb vonatkozásban politikai érdekeltséggel bírnak és akiknek eddigi magatartása és egyénisége tápot adnak a gyanúnak, hogy cselekményeket készülnék elkövetni, melyek állambiztonsági vagy katonai szempontból károsak – internáltassanak.”

Sajti 1987, 42.

1941. április 17.

Jugoszlávia kapitulációja után megkezdődött a rendszeres katonai közigazgatás kiépítése. Fokozatosan és nem egy időben vette át a Bácska, a Muraköz, a Muravidék és a baranyai háromszög közigazgatását.

Sajti 1987, 17.

A királyi Jugoszlávia (kezdetben Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) létrejöttének szinte első pillanatáról fogva a magyarok gazdasági és társadalmi pozíciójának meggyengítésére, kulturális intézményeinek a felszámolására törekedett. Az 1920-as nagy vasutassztrájk idején például csak a szabadkai vasút-igazgatóság területén 1.500 magyar vasutast bocsátottak el. Hasonló intézkedések sújtották a közalkalmazottakat, akikkel szemben különösen az államnyelv ismeretének és használatának követelménye szolgáltatott okot visszaélésekre. A helyzet kilátástalansága és a retorziók miatt 1918 és 1921 között 39 272 magyar hagyta el Jugoszláviát, illetve élt az optálás lehetőségével. Az új állam a magyarokat (akiknek létszáma egész Jugoszlávia területén még a kétségkívül tendenciózus 1921-es népszámlálás szerint is 422 079 fő volt) másodrendű állampolgárként kezelte, egy időre megfosztotta őket politikai jogaik gyakorlásától, kizárta a földreformból, és rendkívüli módon leszűkítette az anyanyelvi oktatás lehetőségét. A Vajdaságban kiosztott majdnem egy millió katasztrális holdból az ottani földnélküliek 41,4%-át kitevő magyar parasztság semmit sem kapott. Az

anyanyelvi oktatás lehetőségét többé-kevésbé csak az elemi iskola alsó négy osztályában biztosították, az ötödik és hatodik osztályban már a népiskolákban is államnyelven folyt a tanítás. Az úgynevezett névelemzés gyakorlata tovább szűkítette az anyanyelven történő tanulás lehetőségét. A magyar iskolarendszer felszámolásának következtében a Vajdaságban egyetlen magyar tannyelvű gimnázium maradt, a szabadkai.

Sajti 1987, 18–19.

A jugoszláv kormányok – már a nagybirtok megléte miatt is – elsősorban a Bácskában, kisebb mértékben a baranyai háromszögben hoztak létre nagyobb, zárt dobrovoljac telepeket. A földreform során a földszűke miatt Jugoszlávia középső és déli részein kialakult társadalmi feszültségeket főként az itteni nemzetiségi nagybirtok kisajátításával és felosztásával próbálták enyhíteni, teljesíteni akarván ezáltal az első világháború önkénteseinek tett ígéreteket is. Ez a nacionalista szempontokat is érvényesítő földreform azonban kizárta a juttatásból a Bácska és Baranya nincstelen parasztjait. A Bácskában 6175, más adatok szerint 6912 dobrovoljac családot telepítettek le, mintegy 53 465 kat. hold területre, a baranyai háromszögben pedig 235 családot 5927 kat. hold földet birtokoltak.

Sajti 1987, 40–41.

1941. április 18.

A Duna főága mentén a 10. gyalogosdandár, ettől délre a 12. dandár megkezdte a pacifikálás végrehajtását, bár a „megbízhatatlan egyének” községenkénti kimutatását a csapatparancsnokok csak másnap kapták meg. A Délvidék viszcacsatolásának, pacifikálásának áldozatai nem katonák voltak. A magyar történetírás általában 2300 áldozatról ír (Juhász Gyula). Közvetlenül a háború után készült jugoszláv számítások szerint a jugoszláv történészek 3500 áldozatot tartanak nyilván. A pacifikálás után még májusban is, az ideiglenes, mozgó gyűjtőtáborokban 10 459

dobrovoljac, zsidó és úgynevezett nemzethűségi szempontból gyanús délvidéki internált volt. (Irodalom: *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941–1944. Knjiga I. Bačka i Baranja*. Novi Sad, 1946. – Az e kötet 258. oldalán található statisztika szerint a bevonuláskor 2142-en haltak meg.) [...] A bevonulás és pacifikálás egyúttal a katonai közigazgatás nemzetiségpolitikájának nyitányát is jelentette. Ennek elsődleges célja a jugoszláv földreform és telepítések megsemmisítése, egy rendszerhű új telepesréteg kialakítása, s a terület nemzetiségi összetételének korrigálása volt. – Jegyzet a 258. oldalon: A polgári közigazgatástól való függetlenséget hangsúlyozandó Heszlényi József szállásmester április 18-án érvénytelennek minősített minden olyan, a déli területekre vonatkozó rendelkezést, amely nem a szállásmesteri, illetve a déli katonai közigazgatási csoporttól érkezett.

Sajti 1987, 30., 32–33.

1941. április 19.

Werth [Henrik] Bárdossy miniszterelnökhöz intézett emlékiratában „felismert államvezetési feladatként” sürgette a határokon túl élő magyarok délvidéki letelepítését. Werth azzal érvelt, hogy „a harcok folytán, illetve a dobrovoljacok eltávolítása miatt” számos település üresen maradt, s a 22 éves szerb uralom a Délvidéken kiutasításokkal és telepítésekkel jelentős mértékben gyengítette az ottani magyarságot. Annyit elismert ugyan, hogy a Ferenc-csatornától délre a magyarság már korábban, azaz 1918 előtt is jelentős kisebbségben volt, de véleménye szerint éppen ezért kell ide „új magyar elemeket” telepíteni. [...] Werth 150 000 úgynevezett nem őslakos szerb eltávolítását szerette volna elérni.

Sajti 1987, 61–62.

Hitler – Ribbentrop és közvetlen munkatársa, Hewel jelenlétében – fogadta Sztójajt [...], s arra kérte: közölje a kormányzóval: Bánát Magyaror-

szág része lesz, de a probléma megoldását jelenleg nem tartja lehetségesnek. [...] Néhány nappal később Ribbentrop a Murán túli terület nyugati határán fekvő négy község átadását követelte Sztójajtól. [...] A német külügyminisztérium népességügyi csoportjának vezetője, Triska a német nemzetiség érdemeire hivatkozva célszerűnek látta volna az egész Murán túli terület Németországhoz történő csatolását. Az említett négy település átadásával ez részben magvalósult. (Sajti, 1987, 109.) Jegyzet: Triska feljegyzésében 700 000-re becsüli a jugoszláviai németek számát. Ez a szám ekkor valójában 505 790 volt. Ebből 120 000 a Bánátban, 197 000 pedig a Bácskában élt.

Sajti 1987, 270.

1941. április 21.

Gorondy-Novák altábornagy, a 3. magyar hadsereg parancsnoka parancsot adott a csapatoknak a délvidéki internálótáborok „szemrevételezésére” és előkészítésére, mivel hamarosan sor kerül a „közrendre, közbiztonságra veszélyes egyének és az 1918. október 31. óta bevándorolt szerbek, zsidók internálására”. Az akciót Horvát József tábornok irányította.

Sajti 1987, 42.

A német külügyminisztérium a bukaresti német követséggel közölte: az a román kívánság, miszerint a Bánát nyugati részét csatolják Romániához, „semmi esetre sem jön szóba”. [...] A Wermacht főparancsnokságának álláspontja szerint: „A szárazföldi hadsereg parancsnoksága szükségesnek tartja biztosítani a közlekedési összeköttetést a Protektorátus déli részétől a Dunáig és a Dunán át annak északi része felé.” Ennek legegyszerűbb módja Bánát német megszállása volt.

Sajti 1987, 108., 110.

1941. április 24.

A bécsi értekezleten sor került a Jugoszlávián belüli német–olasz érdekeltségű területek és a

megszállási zónák végleges elhatárolására. Az ország területi felosztása a következőképpen történt: 247 542 km²-nyi területből 98 572 km²-en a Független Horvát Állam alakult meg, 6,3 millió lakosából 3,3 millió volt a horvát. Szlovénia területének jelentős részét Németországhoz csatolták, az ún. Ljubljanoi provincia olasz megszállási zóna lett. Olaszország kapta meg az adriai tengerpart nagy részét, valamint Crna Gorát. Jugoszláviának az Albánia északi részével határos területeit szintén olasz csapatok szállták meg. Macedónia egy részét, 28 250 km²-nyi területet Bulgáriához csatolták. A Bánátot, ahol 295 000 szerb, 120 000 német, 95 000 magyar 70 000 román, valamint jelentős számú szlovák, horvát és zsidó lakosság élt, német csapatok szállták meg. A fennmaradó szerb területek (51 000 km²) szintén német megszállás alá kerültek.

Sajti 1987, 15.

1941. április 25.

Bajor Ferenc, Újvidék katonai parancsnoka hirdetményt ragasztott ki a város utcáin. Ez a következőket tartalmazta: minden szerb, bosnyák, montenegrói, zsidó és cigány, aki 1918. október 31. előtt Magyarország területén községi illetőséggel nem bírt, azaz minden telepes és bevándorolt az ország területét 3 napon belül köteles elhagyni. A kiutasítás nem vonatkozik a horvát telepésekre, s a korábban Horvátország területén lakókra, mivel a magyar kormány magyar–horvát lakosságcsere keretében akarta kitelepíteni a bácskai horvátokat. A kiutasítottak csak személyes tárgyaikat és annyi készpénzt vihettek magukkal, amennyi a „távózással felmerülő legszükségesebb költségeket” fedezi. Péterváradon át Szerbia, Mitrovicán keresztül pedig Horvátország felé kellett volna elhagyniuk az országot. A kiutasítás alól a magyarok, németek házasársai és leszármazottai, két héttel a születés előtt álló asszonyok és a 75. életévüket betöltött személyek mentesültek. Novákovits Béla altábornagy [...] szigorúan megtiltotta, hogy amíg a Szerbiát

megszálló német parancsnoksággal nem kötik meg az átvételről szóló egyezményt, a csapatok a kiutasítottakat áttegyék a határon. Elrendelte, hogy a hirdetményt tüntessék el Újvidék utcáiról.

Sajti 1987, 43.

Újabb jugoszláv számítások szerint a Magyarországról kitelepítettek létszáma 24 921 fő volt. E számítások szerint Horvátországból 118 167, Bulgáriából 42 065, Crna Gorából és albán területekről 48 808, Szlovéniából pedig 6175 főt telepítettek át Szerbiába. Szlovéniából egyébként Horvátország területére mintegy 15 000 délszláv származású lakos került a kitelepítések során. (Slobodan D. Milošević: *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945*. Beograd, 1981, 276.)

Sajti 1987, 44.

1941. április 28.

A minisztertanácsi értekezleten a kormány tagjai meghallgatták Nickl Alfrédnek, a külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztálya vezetőjének, német partnerével, Carl Clodiusszal folytatott megbeszéléseiről szóló beszámolóját. E tárgyalásokon a németek egyértelműen a magyar fél tudomására hozták, hogy a Jugoszláviára korábban hárult gazdasági terheket Magyarországnak és Bulgáriának át kell vállalnia, mintegy a területi igények Jugoszlávia kárára történt kielégítésének kompenzálásaként. Lényegében a Bácska egész terményfeleslegére, elsősorban búzára, kukoricára és kenderre vonatkoztak a német követelések.

Sajti 1987, 64.

1941. április 30.

Befejeződött a Délvidék katonai megszállásának első szakasza, a szükségszerű katonai közigazgatást felváltotta a rendszeres katonai közigazgatás. Werth Henrik irányításával megtörtént az igazgatási szervek felépítése is. Az elsőfokú katonai

közigazgatási hatóságot a járási, városi katonai parancsnokok képviselték. Újvidék városparancsnoka például az a Bajor Ferenc volt, aki már Erdélyben is számos tanújelét adta alkalmatlanságának. A város elfoglalásakor az újvidéki szerb és zsidó lakosságra 5 millió pengő hadisarcot vetett ki. Zomborban Szendrey Ágoston tábornok, Szabadkán Bittó Dezső vezérőrnagy vezette a városi katonai parancsnokságot. Összesen 5 városi és 17 járási parancsnokságot állítottak fel. Ezeket a déli hadsereg katonai közigazgatási csoportjának rendelték alá, amelynek vezetője Novákovits Béla altábornagy lett. Novákovits közvetlen felettese a 3. magyar hadsereg parancsnoka, Gorondy-Novák Elemér volt. A katonai közigazgatás csúcsát a Werthnek közvetlenül alárendelt szállásmesteri csoport alkotta, melynek élén ekkor Heszlényi József tábornok állt. Maga Werth egyenesen Horthynak volt alárendelve. A vármegyei hatóságoknak megfelelő katonai szervek felállítására nem került sor.

Sajti 1987, 33–34.

A rendszeres katonai közigazgatás bevezetésével az igazgatási alosztály helyett polgári csoport alakult Fráter Iván belügyminisztériumi tanácsos vezetésével. Heszlényi József tábornokot pedig Decleva Zoltán altábornagy váltotta fel a szállásmesteri csoport élén.

Sajti 1987, 35.

Milan Aćimovićot, aki korábban a Stojadinović-kormány belügyminisztere volt, a németek ki-nevezték az úgynevezett biztoskormány élére. Később a Nedić-kormány belügyminisztere lett. Vasa Protić, a fasiszta Zbor nevű szervezet egyik vezető politikusa személyesen nem vállalt tárcát egyik szerbiai kormányban sem, bár feltétlen híve volt a német megszállókkal való együttműködésnek Popovićhoz személyes barátság fűzte.

Sajti 1987, 266.

1941. május 9.

A magyar kormány döntése értelmében, a jugoszláv földreform során a délszláv telepeseknek juttatott 53 000 kat. hold földet a külföldi magyarok hazatelepítésére kell fordítani.

Sajti 1987, 65.

A *Délvidéki Magyarság* című lap arról tudósít, hogy a M. Kir. Vallás- és Közoktatási Miniszter 38 329/1941. IV. 2. számú rendeletével megalkotja a Délvidéki Diákok Irodáját, melynek feladata a hallgatók mindennemű ügyeinek intézése és érdekeinek képviselése. Az Iroda foglalkozik a szociális igényekkel – lakás, menza, tandíj –, a szerb–horvát–szlovén nyelvről magyarra fordított okiratok díjmentes hitelesítésével stb. Az Iroda vezetésével Dévay Lajost, Czirfusz Miklóst, Heger Jenőt és Szabó Györgyöt bízták meg. Munkájukba ideiglenesen segíti őket dr. Józsa Lajos és Mérth József. A közlemény azt is bejelentette, hogy az egyetemekre való utazás és jelentkezés a volt jugoszláv egyetemekre beiratkozott hallgatók számára biztosított.

A Délvidékért 1942, 7.

1941. május 10.

A magyar kormány döntése alapján megkezdtek öt bukovinai székely települést – Hadikfalva, Istensegíts, Andrásfalva, Józseffalva és Fogadjisten – lakosainak a Bácskában történő letelepítését. A hazatelepítéskor 13.198 lelket számláló 2828 család szinte teljes egészében katolikus volt, csak az ottani Andrásfalva lakóinak egy része, 466 lélek volt közülük református. Ők az Ómoravicához tartozó Roglaticán és Bácsfeketehegyen, Andrásstelkének és András házának nevezett telepeiken találtak új otthonra. A hazajöttekkel együtt jöttek a papjaik is: Hadikfalva esperes-plébánosa Sebestyén Antal és káplánja, László Antal, Andrásfalva káplánja, a Rómában iskolázott Demse Péter, Józseffalva papja, Németh Kálmán és Széll Ede. Ők magukkal hozták a bukovinai egyházi anyakönyveket

is, és – kezdetben a ferencrendi és kapucinus páterek segítségével – ők végezték a híveik lelki gondozását is. A legelső és legkisebb bukovinai falu, Fogadjisten 265 hívője Magyarkanizsa közelében, az oromhegyesi plébánia filiájára, Velebitre került, és megőrizte bukovinai nevét, a Fogadjistent. A többi helyre a bukovinaiak mellé, kezdetben a hétszázat alig meghaladó számban, a hősi halottak családtagjaival együtt, háborús érdemeket szerzett „vitézeket” is telepítettek. A második bukovinai falu, Istensegíts lakossága nyolc telepre szóródott szét. A legtöbben közülük a kúlai plébániához tartozó, a korábbi Sokolac és Emušić helyén 1942-ben létrehozott lelkészségbe került, amely ugyancsak a bukovinai anyaegyháza, az Istensegíts nevet vette fel, két új filiája – Istenvelünk és Istenhozott – a korábbi Új-Cservenka, és a Bajsához tartozó Srednji Salaš lett. Ez utóbbi közelében volt az új székely lelkészség, Istenáldás a maga filiáival, Istenföldjével és Székelytornyossal, melyek a gunaraspusztai adminisztrátúra filiája, Njegoševo, valamint a korábbi Svetičevo helyén voltak. A bukovinai Istensegíts népe került még a szintén közeli Topolya filiájára. Kalkatur – mely az Adjisten nevet kapta – Andrásmező filiája lett, a Csantavérhez tartozó Radojevićevo pedig Istenes névvel a bácsjózseffalvai székely lelkészség filiája lett.

A legnagyobb bukovinai székely község, Hadikfalva népe nem kevesebb, mint tíz új telepre szakadva, nagyobb részben a Dél-Bácskába került. Legnagyobb telepe a Horthyvára nevet kapta. Ennek az újfutaki plébánia Stepaničevo filiáján létesített új székely lelkészségnek a korábbi Tankošičevo, Novi Kisač, Veternik és Vojvoda Mišić helyén négy telepe volt: Hadikhalom, Hadiktelke, Hadikliget és Hadikszállás. Ugyancsak délen volt a temerini plébániához tartozó Szőreg helyén alapított új székely lelkészség, Hadiknépe, és ennek filiája, Hadikföldje, korábbi nevén Đurđevo, mely előzőleg Zsablya filiája volt. Bácska északi felének magyarsága adott otthont a bajmoki plébánia egyik filiáján, Ratán

alapított Hadikújfalut nevet kapott székely lelkészség két közössége, Hadikörs és Hadikkisfalut – előbbi nevükön Mišičevo és Aleksa Šantić.

A bukovinai Józseffalva népe, élén Németh Kálmán plébánossal teljes egészében a csantavéri plébánia filiájára, a volt Hadžićevóra települt. Ennek a józseffalvai vicariának csak egy filiája volt, az Istensegítség község lakosaiból létrehozott Istenes.

Az ötödik bukovinai székely falu, Andrásfalva katolikus lakóit öt telepre osztották szét. A nagyfényi plébánia filiáján, Zobnaticán alapított lelkészséghez – amely a bukovinai anyaegyháza, Andrásfalva nevét vette fel, és hozzá további két filia tartozott: a korábbi Mali Beograd dobrovoljac településen Andrásföldje, Košičevón pedig Andrásnépe közössége jött létre. Másik lelkészségük, Andrásmező a bajsai plébánia Tomislavci filiáján létesült, s hozzá tartozott még Andrászállás is, amely Ómoravica korábban Sokolac nevű filiáján jött létre. A Bukovinából hazatelepültekhez csatlakozott további több mint kilencszáz csángó magyar is.

Salacz 1975, 115–116.

1941. május 11.

Fernbach Péter főispán birtokosi minőségben, s a bácskai nagybirtokosok nevében emlékiratot terjesztett a földművelésügyi miniszter elé. Eszerint a Bácskában 1918 előtt nem voltak latifundiumok; ellenkezőleg, az agrárstruktúra egészséges volt. A jugoszláv földreform által megcsonkított birtokok 90%-a nem érte el az 1000–3000 holdat. A jugoszláv földreformnak tehát nem annyira szociális, mint inkább magyarellenes célja volt. A magyarok általában nem jutottak földhöz, a szerb nagybirtokosok, a pátriárka, a Dunderski, az újvidéki püspök és mások viszont megtarthatták birtokaikat. A magyar nagybirtokosok birtokai a maximum alá is süllyedtek, különösen az esetben, ha közülük valaki harcolt a jugoszláv kormányzat ellen. [...] Tisztában vagyunk azzal, folytatja a főispán,

hogy a magyar állam célja nem lehet a kisajátított birtokok visszaszolgáltatása. Viszont nem szentesítheti a jugoszláv agrárreformot – minden revízió nélkül. Azt kívánjuk, hogy állítsák helyre a magyar középirtokokat (100–1000 hold között). (Nikola Gaćešára hivatkozva: 1918 előtt a Chotek-birtok 27 879 holdat tett ki, gróf Széchenyiné Hunyadi Mária birtoka 10 439 hold, a Dunderski-birtok 16 090 hold, a Fernbach család pedig 11 982 holdat tett ki. Az egyes birtokrészek persze külön-külön voltak telekkönyvezve, s egy-egy közülük valóban nem volt nagyobb 3200 holdnál. A Fernbachok kb. 12 000 holdas birtokából 1922-ig kisajátítottak 2111 holdat. (Lőrinc Péter lapalji jegyzetében hozzáteszi: „A latifundiumokról: Fernbach család 14 000 hold, a futaki uradalom 30 000 hold, a Lelbach, Vojnits, Rudits, Geiger (sic!) stb. családok is nagybirtokosok. A régi Jugoszláviában együttműködtek a jugoszláv reakcióval, de a hivatalos Magyarországgal is kapcsolatban álltak. Hasonlóan cselekedtek mások is, pl. Nagy Iván. Egyes reakciós szerbek (sic!) is két vasat tartottak a tűzben, pl. Milan L. Popović vagy a Dunderskiak.”

Lőrinc 1977, 107–108.

Nagy Iván a Birtokpolitikai Tanács elnöke volt, az egykori jugoszláv önálló (Pribičević-párti) képviselő, a fasiszta *A Nép* című lap szerkesztője (sic!).

Lőrinc 1977, 178.

Lőrinc Péter külön foglalkozik a Kárász család, a Vojnitsok, az olasz Innocenzo Odescalchi, Wámoscher Manó, Medai Aladárné „birtokperceivel”.

Lőrinc 1977, 109–112.

Milan L. Popović az 1918 előtti Magyarországon Tisza-párti politikus, a kormány szerb elnöke. 1918-ban hirtelen nagyszerbvé vált: képviselő és szenátor, az antikommunista *Bulletin* kiadó-

ja, amelyet a tisztek a hadseregben kötelezően olvastak. A „megszállás” idején ismét magyar párti fasiszta képviselő. A háború után mint kollaboránst halálra ítélték.

Lőrinc 1977, 143.

Magyarország aláírta Romániával a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást.

Sajti 1987, 65.

1941. május 14.

Otto von Erdmannsdorf budapesti német követ közölte Vörnle János külügyi államtitkárral, hogy a bácskai szerbek kitelepítéséhez kormánya nem járulhat hozzá. A kérés elutasítását azzal indokolta, hogy „Szerbiában sem az élelmezési, sem az elhelyezési viszonyok nem olyanok, hogy ez keresztülvihető lenne”.

Sajti 1987, 45–46.

1941. május 15.

A 2. német hadsereg hadtestparancsnoksága Baitzon keresztül sürgette az illegális kitoloncolások megszüntetését. A jegyzék szerint: „a német csapatok biztonságát is veszélyeztetik, és a kiutasítások folytatása a magyar–német fegyverbarátságot is érintené”.

Sajti 1987, 46–47.

1941. május 16.

Rajíc Balázs helyett Aczél Gyula kúlai kerületi esperes lett Budanović püspöki helynöke. Rajícot a magyar hatóságok – emlékeztetve az 1918-as politikai szereplésére – a Szabadkára történt bevonulást követően börtönbe vetették, hívei és befolyásos ismerősei nyomására azonban hamarosan kiszabadult.

Salacz 1975, 113.

1941. május 19.

A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Bizottság (KMHB) jelentése szerint kilenc nap alatt 1328 családot (5787 lélek) telepített le Stepanovón,

Tankosićon, Veterniken, Mišićen, Karadorđevón, Szőregen, Tomićevoán, Feketicsen, Kisbelgrádban (Mali Beograd), Kočićévoán, Sokolacon és Cservenkán.

Lőrinc 1977, 196.

1941. május 20.

Sztójay felkereste Weizsäckert, s arról beszélt, hogy a bánáti lakosság nyugtalan, mert bizonytalan a terület hovatarozását illetően, majd kormánya három kérését terjesztette az államtitkár elé: 1. hozzák a lakosság tudomására, hogy a Bánátot Magyarországhoz fogják csatolni; 2. engedjék be a magyar adminisztratív szerveket a Bánátba; 3. határozzák meg a Bánát tényleges birtokbavételének időpontját.

Sajti 1987, 111.

1941. május 22.

A parancsnoksághoz (?) befutott a *Bácska felszabadítása* című jelentés, amely külön kitér a gazdátlanul maradt földterületek kérdésére is. Megállapítja: ezeket a földeket minél előbb magyaroknak és magyarhű nem magyaroknak kell ideiglenesen bérbe adni, a dobroljac településeket pedig a csángó székelyek telepeinek kell átengedni. A katonai parancsnokság úgy véli: 1. a szerb telepeseket, akik 1918 után telepedtek meg a Bácskában, ki kell űzni; 2. a szerb őslakókat meg kell kímélni ettől, és meg kell nyerni; olyan magatartást kell tehát velük szemben tanúsítani, hogy az ezeréves magyar eszme részesévé váljanak. Ezért el kell kerülni mindent, ami kihívhatná ellenszenvüket és erősíthetné ellenállásukat.

Lőrinc 1977, 104.

1941. május 26.

Az Apostoli Szentszék fölmentette tisztségéből Budanović Lajos bácskai apostoli kormányzót, utódjául gróf Zichy Gyula kalocsai érseket rendelte.

Balogh–Gergely 1993, 232.

1941. május 28.

Wezsäcker határozottan közölte Sztójayval: „a magyar kormánynak a Bánáttal kapcsolatban előadott kívánságai most nem valósíthatók meg. A fennálló rendezés marad továbbra is érvényben, aminek okairól a magyar kormány és a kormányzó is igen részletes tájékoztatást kapott.”

Sajti 1987, 111.

Novákovits Béla elrendelte, hogy „haladék-talanul” kezdjék meg az internálótáborokban lévő délszlávok ügyének felülvizsgálatát. [...] Rendeletben tiltotta meg, hogy a továbbra is internálótáborokban tartott dobrovoljacok ellen a Monarchia hadseregéből történt szökés miatt külön bünvádi eljárást indítsanak, s hogy korábbi magyarelles politikai tevékenység vagy magatartás okán internálják a délszlávokat, és pert indítsanak ellenük.

Sajti 1987, 77.

1941. május vége

Milan L. Popović volt szenátor Belgrádból Magyarországra érkezett. Ezzel olyan szerb politikus jelent meg a porondon, akinek jó kapcsolatai voltak a németekkel együttműködő szerbiai politikusokkal, az Acimović-kormánnyal, s korábbi politikai tevékenysége, aktív antikommunista múltja szalonképessé tette magyar politikai körökben is. [...] Horthy arra kérte, vállalja Popović a „híd szerepét” a bácskai szerbek és magyarok közötti együttműködésben, s az együttműködés fejében a képviselőseget ajánlotta fel a szerb politikusnak.

Sajti 1987, 75.

1941. május

A május 9-i határozat – és az 5280/1941. számú miniszterelnöki rendelet – alapján a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Bizottság hozzáfogott a székelyek és a vitézek telepítéséhez.

Családot Személyt

Bukovinai csángókat	3 279	13 200
Vitézeket	481	2 325
Halott vitézek családjait	46	68
Összesen:	3 806	15 593

A csoportok érkezése 1941. június 18-ig tartott. [...] A székelyek a földön és a házon kívül élelmezésben, munkasegységben, felszerelésben és házberendezésben, valamint fejenként 200 kg-os búzaadagban és vetőmagban is részesültek, és mindezt az egykori jugoszláv igénylők számlájára. Viszont mint új igénylők, újonnan nyert birtokukért 1700–1900 pengőt, vagyis családonként 800 pengőt fizettek. Összesen 34 359 hold földet vásároltak a székelyek, közel 20 000 hold még kiosztásra várt.

Lőrinc 1977, 183–184., 186.

Werth Henrik magyar vezérkari főnök megbízottja a Bánátba utazott, ahol az IKW egyik beosztottjának kíséretében tanulmányozta a magyarok helyzetét. Beszámolója szerint a magyarok körében nagy a nyugtalanság a Bánát bizonytalan státusza miatt, sérelmezik, hogy még a magyar többségű falvakban is német előljárók vannak. Útja során azt is megállapította, hogy a németek és a magyarok viszonya „kimondottan rideg, de mindkét részről udvarias”. A németek abban reménykednek, hogy „valamilyen alakban önálló állami létet fognak kapni”, s „nacionalista lázban égnek” – állapítja meg végül.

Sajti 1987, 271.

A Délvidék Magyarországhoz történt visszacsatolását követően az Ágoston Sándor szerkesztette református keresztyén egyház lapja, a *Magvető* érezhetően történeti dimenziót és szociográfiai súlyt kapott. Az 1941. április–májusi kettős szám első helyen közölte Ágoston Sándor püspök *A délvidéki református keresztyének öröme és hálája* című írását és *Felszabadulás* címen a püs-

pök a budapesti Kálvin téri templomban 1941. május 11-én tartott igehirdetését, melyet a rádió egyenes adásban közvetített. Ezt követően pedig közzétették *A délvidéki református egyház statisztikáját* is. Az 1941. augusztusi számban jelent meg Tóth Kálmán *Sztáray Mihály földjén: Baranyában* című beszámolója, a novemberi számban pedig megkezdtek Bognóczy Géza *Andrásfalvi székelyek a Bácskában* című négyrészes tanulmányának közlését, 1942. szeptemberétől ugyancsak négy részletben közzéték T. K. [Tóth Kálmán] *Töredék az alsóbaranya-bács-szlavóniai egyházmegye múltjából* című írását.

Az 1942. év januári számában jelent meg *Gachal János esperes jelentése Bánátból* című írás. A *Magvető* 1943. januári száma élén Ágoston Sándor *Mi a célunk?* címmel újrafogalmazta a folyóirat programját. 1943. októbertől megváltozott a szerkesztőség összetétele is. A címlapon ekkortól ez állt: Felelős szerkesztő és kiadó Ágoston Sándor református püspök. Szerkesztik: Keck J. Zsigmond és Dr. Tóth Kálmán. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szabadka. Nyomatott a Keresztény Szövetkezet nyomdájában, Szabadka. (Keck Zsigmond Kzs jelzettel a folyóirat 1942. novemberi számában tette közzé *Szórványegyház és szórványnemzet* című írását.) 1944 augusztusában jelent meg a folyóirat utolsó, 7–8. kettős száma, benne Ágoston Sándor *Három névtelen hős a szórványokból* című írásával, melyben Sorg Péter, Milicz Klára, Novák Istvánné tragikus haláláról adott számot.

1941. június 1.

Felmentették egyházi tisztségéből Budanović Lajos bácskai püspököt. Helyére a kultuszminisztérium Ijjas Józsefet, a kalocsai főegyházmegye papját rendelte. Budanovićot a dominikánusok pesti zárdájába vitték, innen pedig a mátraverebélyi ferences rendházba került. 1943-ban azonban visszakerült korábbi, szabadkai plébániájára.

Salacz 1975, 114.

1941. június 4.

A *Délvidék* című lap útján Werth [Henrik] tábornok felhívással fordult mindazokhoz, akik 1918. október 31-e után költöztek a Bácskába, így a dobrovoljacokhoz és az optánsokhoz is, különösképpen azokhoz, akik „önként”, „saját akaratukból” hagyták el azt a területet, hogy tíz napon belül jelentkezzenek a katonai parancsnokságon. A felhívás kelte június 3. [...] Nyilvántartásba vették a telepes személyi adatait, a helység nevét, amelyből átköltözött, a letelepedés napját, az 1918. október 31-e előtti állampolgárságát, a kapott föld és házhely nagyságát, a volt tulajdonos nevét, a gazdasági épületek számát, és számon tartották azt is, hogy a régi telepes a megszállás után elhagyta-e birtokát és családját.

Lörinc 1977, 172–173.

Kasche zágrábi német követ vezetésével tartott német–horvát kitelepítési tárgyaláson 5000 politikailag megbízhatatlannak minősített értelmiségi, 25 000 1914 után áttelepült szlovén és mintegy 145 000 szlovén határ menti paraszt Szerbiába és Németországba történő kitelepítésében állapodtak meg. A Németországhoz csatolt szlovén területekről 1941 szeptemberéig Horvátországba szállítottak 26 343 főt, Szerbiából Horvátországba 38 643-at, Horvátországból Szerbiába pedig 98 643 főt telepítettek. Az 1941. szeptember 22-i német–horvát tárgyalások jegyzőkönyve szerint a Szerbiába toloncoltak számát 124 830-ra becsülték.

Sajti 1987, 261.

1941. június 5.

A németek még a Szovjetunió elleni támadás előtt jónak látták saját érdekeik szerint rendezni a Bánát státuszát, ezért Belgrádban – a magyar képviselő részvétele nélkül – megszületett a döntés. A Bánátot önálló adminisztratív státusszal Szerbiához csatolták, élére Joseph Lapp, a bánáti németek egyik vezetője személyében úgynevezett segédbánt állítottak. Hatáskörébe a Bánát belső

ügyeit intéző négy, újonnan felállított ügyosztály tartozott. [...] A magyarokat kárpótlandó a segédben helyettesévé hamarosan Jeszenszky Ferencet, a bánáti magyarok egyik jobboldali vezetőjét nevezték ki. Újra engedélyezték a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség működését is.

Sajti 1987, 114–115.

1941. június 6.

Az emigrációban élő II. Péter király XII. Pius pápához és Rooseveltt amerikai elnökhöz intézett felhívásában arra kérte őket, mentse meg a szerb népet a pusztulástól. A délvidéki eseményekről így írt a király: „A Bácskában a magyar hadsereg szintén tömegesen irtotta a szerb lakosságot. Ugyanakkor a rettenetes terror miatt szerbek tízezrei egy szál ruhában, a legrövidebb idő alatt voltak kénytelenek elhagyni házaikat és az országot.”

Sajti 1987, 75.

1941. június 16.

A székely telepesek utolsó, 1500 fős csoportja átlépte a magyar–román határt. Koszan magyar határállomáson orvosi vizsgálaton vettek részt, majd Désen, Kolozsváron, Nagyváradon, Hódmezővásárhelyen és Szegeden át folytatták útjukat a Bácska felé. 1941 május–júniusában a dobrovoljacok helyére összesen 3279 bukovinai székely családot (13 200 fő) telepítettek be 35 000 kat. hold földre. (Sajti 1987, 65.) Jegyzet: A szerb telepes falvakat később hivatalosan is a bukovinai községekről nevezték el. Így például Stepáničevo – Horthyvára, Bácskossuthfalva; Tankošičevo – Hadikhalom; Veternik – Hadikliget; Vojvoda-Mišića – Hadikszállás; Staro Djurdjevo – Hadikföldje; Sirig – Hadiknépe; Tomičevo – Bácsjózseffalva; Vajska – Józsefháza; Feketics – Református Andrászállás; Mali Beograd – Andrásföldje; Karadjordjevo-Pavlovo – Bács-andrásfalva; Košičevo – Andrásmagyar; Sokolac – Bácsistensegits; Nova Crvenka – Istenvelünk.

Sajti 1987, 264.

A kormány nem teljesítette az áttelepülő székelyek kívánságát, hogy kompakt magyar vidékre telepítsék őket, és illúzió maradt az a várákozásuk is, hogy a régi településeik kereteit meghagyva élhessenek Magyarországon. Az öt bukovinai székely község lakóit 14 községbe, illetve úgynevezett szállásra (tanya) helyezték el. A hadikfalviak Stepáničevóra (211 család, 766 fő), Tankošičevóra (40 család, 166 fő), Veternikre (40 család, 232 fő), Vojvoda-Mišićre (11 család, 42 fő), Staro Đurđevóra (148 család 590 fő) és Szőregre (114 család, 493 fő) kerültek. A józseffalviak és a fogadjistenbeliek Tomičevóra (66 család, 290 fő) és Vajszkára (46 család, 204 fő) kerültek. Az andrásfalviakat Feketicsen (35 család, 153 fő), Mali Beogradban (60 család, 290 fő), Karadjordjevo-Pavlovón (174 család, 800 fő) és Košičevón (25 család, 143 fő) telepítették le. S végül az istensegitsbeliek két dobrovoljac telepen rendezkedtek be, Sokolacon (260 család, 1156 fő) és Nova Crvenkán (92 család, 445 fő). (Sajti 1987, 66.) Jegyzet: A moldvai csángók közül mindössze 100 család kívánt Magyarországra települni, de közülük is csak 53 család költözött át 1941 folyamán. A kudarc oka nemcsak a román kormány „akadékoskodása” volt, hanem a magyar kormány is visszafogottan kezelte az ügyet a csángók erős asszimiláltsága miatt.

Sajti 1987, 269.

1941. június 17.

A minisztertanács utasította a földművelésügyi minisztert, dolgozza ki a délvidéki földreform részletes tervét.

Sajti 1987, 71.

1941. június 24.

A minisztertanács a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybizottságot irányító Bonczos Miklós belügyi államtitkár helyettesévé Nagy Valér rendőrtanácsost nevezte ki, aki szintén 1940 októbere óta vett részt a telepítés előkészítésében. Újvidéken működött a kormánybiztosi

kirendeltség, amelynek szegedi részlegét a vasúti szállítás feladataival bízták meg.

Sajti 1987, 65–66.

1941. június 27.

Sztójay kormánya nevében feljegyzést készített, amelyben történelmi érvek felsorakoztatásával bizonygatta a bácskai magyar települések ősi voltát, s vázolta a szerb bevándorlás történetét, ezzel is nyomatékot adva kérése jogosságának. A német kormány továbbra is hallgatásba burkolózott.

Sajti 1987, 50.

1941. június 29.

A *Délvidék* című lap (ezt követően augusztus 3-án, november 22-én és 1943. január 12-én) cikket közölt a bukovinai székelyek Bácskába történő áttelepítéséről. Ezek szerint a magyar kormány rendeletet hozott a jugoszláv agrár-reform likvidálásáról. Így a magyar állam a Bácskában és Baranyában 192 000 hold, a földreform céljára felhasználható földhöz jutott. Ebből 53 000 holdat tettek ki a zárt telepek. Ezt a Bukovinából „hazatért” székelyek kapták. Ők váltották fel a birtokon a dobrovoljacokat és az optánsokat. A székelyek idetelepítése – írta a *Délvidék* – semmiképpen sem érinti a helybeli igénylők jogait, hiszen a fennmaradó 140 000 holdból jut nekik is elegendő. A helybeli magyarok – írta a lap – szívélyesen fogadták a körülbelül 13 000 székelyt. Ezek 25 községben a vitézekkel, valamint a Bácskában elesett katonák családjával együtt letek új otthonra. A telepítés irányítója Bonczos Miklós államtitkár.

Lőrinc 1977, 181.

A vitézek egyenként házat és 15–15 hold földet kaptak, az elesett és kitüntetett harcosok családja pedig 8–8 holdat. Ez mindössze 3806 családot tett ki 35 000 hold földdel s a felszereléssel. Ezt a birtokot 47 év alatt törlesztendő kölcsön útján fogják az igénylők megvásárolni, a kiváltságos családok csak az összeg 75%-át fizetik.

Lőrinc 1977, 182.

1941. június

Bárdossy arra kérte Sztójajt, hogy legalább 12 000 dobrovoljac kitelepítését érje el a németeknél. Miért vált ennyire sürgőssé a szerbek kitelepítése? Mindenekelőtt azért, mert ekkorra már befejeződött a dobrovoljacok helyére a bukovinai székelyek letelepítése, s nyilván nem lehetett a végeletekig internálótáborokban tartani 12 000 politikailag is megbízhatatlannak tartott jugoszláv telepest, asszonyt és gyermeket.

Sajti 1987, 49.

1941 („ekkortájt”)

Nyomatott memorandum: *Emlékirat a viszszafooglalt Délvidék megoldásra váró lényegesebb feladatairól.*

Lőrinc 1977, 183.

1941. június vége

A magyar hatóságok az iskolai évkönyvek tanúsága szerint az 1940–1941-es tanévben elsőként a Szabadkai Állami Fiúgimnáziumban, az Újvidéki Állami Leány Reálgimnáziumban, az Újvidéki Állami II. Reálgimnáziumban és a Zombori Állami Gimnáziumban szervezték meg a magyar nyelvű oktatást és az év végi vizsgákat. Ez utóbbi középfokú tanintézményben az 1940–1941-es tanév az iskola fennállásának 73. évében kezdődött, ezzel kívánták jelezni a történelmi folytonosság helyreállítását. De teljes értékű iskolaévet zártak a Verbászi Német Tannyelvű Polgári Iskolában is.

1941. június–október

Dr. Steuer György nyugalmazott államtitkárnak a birtokrendezéssel kapcsolatos beadványai. [...] Dr. Steuer György palona-plavnai születésű, bácskai miniszteri tisztviselő, majd torontáli főispán, akit az első világháború idején leváltottak. 1918 novemberében a megye forradalmi népe nemzetiségi és osztálykülönbség nélkül népgyűlésen követelte vissza a hivatalába, de hiába. A forradalmak után államtitkár, de már 1922-ben

nyugdíjazzák. A magyarországi ellenforradalmi agrárpolitika egyik teoretikusa, ideológiai és gyakorlati szervezője is. A *Szövetkezeti Szövetség és Szövetkezeti Agrárpolitikai Könyvtár* (Pécs) szervezője, szerkesztője és szerzője is. Jóhiszeműen hitt a fasiszta demagógia szociális jelszavaiban, s e politika megfelelő alkalmazásáért panaszában, beadványaiban is síkraszállt. (Lásd Lőrinc Péter tanulmányát *Steuer György, a naiv fasiszta* címen a Magyar Tanszék *Tanulmányok* 1972 című évkönyvében.)

Lőrinc 1977, 147.

1941. július 1.

A magyar kormány elrendelte a katonai közigazgatás bevezetését, s ezzel az egyoldalú lépéssel Magyarországhoz csatolta a Muraközt. Ez azt jelentette, hogy egy időre lekerült a napirendről a lakosságcsere ügye is.

Sajti 1987, 92.

1941. július 8.

A minisztertanács ülésén Bárdossy bejelentette: itt az ideje „minden önmagunkkal szemben alkalmazott korlátozást félretéve” a Muraközben is bevezetni a katonai közigazgatást, és bevonni a területet is a magyar államigazgatás körébe.

Sajti 1987, 37.

Declava Zoltán, a vezérkari főnökség (VKF) katonai közigazgatási osztályának vezetője a Szovjetunió elleni háború kitörése miatt erősödni látszó, főként a kommunista veszélyre figyelmeztetett, és preventív céllal intézkedést adott ki az 1919 után Jugoszláviába menekült kommunisták letartóztatására.

Sajti 1987, 134–135.

1941. július 9.

Timár Zsigmond ezredes, Csáktornya katonai parancsnoka kihirdette a Muraköz területére vonatkozó katonai közigazgatást. [...] Az erőteljes horvát – és német – nyomás következtében a ma-

gyar kormány álláspontja módosult, a Muraköz-nél a Dráva képezte a magyar államhatárt, a Mura pedig a magyar közigazgatási határt. Ez azt jelentette, hogy a Muraköz feletti magyar szuverenitást vitán felülínek tartották, de a közigazgatást átmenetileg átengedték a horvát hatóságoknak.

Sajti 1987, 37–38.

1941. július 10.

Mladen Lorković horvát külügyminiszter éles hangú tiltakozó jegyzéket adott át Marosy Ferenc zágrábi magyar követnek.

Sajti 1987, 38.

1941. július 12.

A JKP fegyveres harcra szólította fel a népet: „Elérkezett az idő, az óra, hogy egy emberként keljünk fel a megszállók és hazai kiszolgálóik, népeink ellensége ellen.” (*Proleter*, 1941. 3–5. sz.)

Sajti 1987, 132.

1941. július 15.

A minisztertanács egyértelműen amellet foglalt állást, hogy a kisajátított földterületekből elsősorban a székelyek, a délvideki harcokban elesettek hozzátartozói és rokkantjai, az „öslakosok” és a más vidékről hazatelepítettek (és telepítendőök) kaphatnak földet. A székelyek annyi kedvezményt kaptak – nyilván a Bukovinában maradt vagyonuk kompenzációjaképpen is –, hogy másoktól eltérően, akik az adott föld kataszteri tiszta jövedelmének minden koronája után 40 pengőt fizettek, ők ennek 75%-áért kapták a földet. A korábbi minisztertanács még egyértelműen megtiltotta a jugoszláv földreform során kárt szenvedett földbirtokosok kártalanítását, most a kormány úgy határozott, hogy azokat, akiket „különösen nagy méltánytalanság ért”, ebből a földből is kártalanítani lehet.

Sajti 1987, 71.

1941. július 18.

A zombori *Délvidék* című lapban megjelent az 1941. július 15-én kelt A magy. kir. minisztériumnak 5280/1941 számú ME rendelete a visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földbirtokrendezéssel kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában című közlemény. (*A szerző könyvének 103. oldalán az 1941. július 15-én kelt 5280/1941. ME rendeletet A rögtönítélő bíróságokról szóló rendeletként említi. – M. F.*) [...] Az említett rendelet kibocsátása előtt írt alá egy másik rendeletet Újvidéken a Földművelésügyi Minisztérium Délvidéki Birtokpolitikai Kirendeltségének vezetője. Ez a rendelet, amelyben szó van a huszonkét éven át jugoszláv elnyomás alatt élő magyarság szomorú sorsáról, azt tűzte ki célul az új birtokpolitika számára, hogy az 5–10 holdas törpebirtokost erősítsék, ha pedig a mezei munkás ezt megérdemelné (!), emeljék fel a törpebirtokosok sorába őt is. Egyelőre nincs szó tulajdonjogról, csupán bérletről. Hogy később megvásárolhatja-e a bérelt földet a bérlő, az attól függ, hogyan műveli azt meg, rendszeresen fizeti-e a földbért.

Lőrinc 1977, 104–105.

1941–1942-ben nagy apparátussal hozzáfogtak a birtokpolitika lassú ütemű, tempós, ráérős végrehajtásához, hogy a hódító harc, a szovjetellenes háború céljára megnyerjék a számukra megbízható parasztságot, de megőrizték, és – az 1919–1941-es jugoszláv agrárviszonyokhoz mérten – megnövelték a nagybirtokot is. [...] Van a magyar [...] birtokpolitikának bizonyos folytonossága, ami főleg 1919–1920-tól eredeztethető. A terror párosult a birtokpolitikai szemfényvesztéssel jugoszláv viszonylatban is! Az 1920-as kezdet folytatódott egészen 1943-ig, aminek külön szakaszai voltak. 1941-ben a jugoszláv területeken új lehetőséget adott a megszállás: a zsidóbirtokon kívül az egykori jugoszláv földigénylők (az egykori juttatottak) földjét is rendelkezésre bocsáthatták.

Lőrinc 1977, 151.

1941. július 19.

Az első szabotázsakció a Bácskában, amelyet Momčilo Šaranović és Szőke István hajtottak végre Becse határában. 1941. július és októbere között 35 szabotázsakcióra került sor a Bácskában.

Sajti 1987, 135.

1941. július 22.

A minisztertanács határozatot hozott a Budapesten felállítandó Görög Keleti Hittudományi Főiskola felállításáról. Mivel az intézmény egyházi főméltóság nélkül nem működhetett, s e feladat ellátására egyik magyarországi görögkeleti püspököt sem tartották alkalmasnak, a kormány a konstantinápolyi patriarchát akarta megnyerni az ügynek. Addig is, amíg az erre vonatkozó tárgyalások eredményre vezettek, Szavvatij prágai érseket kérték fel az egyházi főhatóság teendőinek ellátására. Azt a Szavvatijt, akinek közismerten jó kapcsolatai voltak magyar kormánykörökkel. Szavvatij nevezte ki Popoff Mihály emigráns orosz protoijerejt érseki helynökké, ezután a kormány kinevezhette Popoffot a görögkeleti magyar és görögkeleti rutén egyházrészek adminisztrátorává. Ezzel elkerülte az esetleges belgrádi jurisdikciót. (Hivatkozás: Berki Feriz szerk.: *Az ortodox kereszténység*. Budapest, 1975, 146–147.)

Sajti 1987, 199.

1941. július 24.

Zsablyán négy helyen – 26-án újabb két helyen – gyűjtötták fel a betakarított termést.

Sajti 1987, 135.

1941. július 26.

Újvidék határában egy karhatalmi járőr lelőtte Milan Simint és Németh Antalt. Az akciócsoport másik két tagját, Radovan Smiljanovot és Živko Radovanovićot elfogták.

Sajti 1987, 136.

1941. július 29.

A déli hadsereg csendőri csoportparancsnoksága az első sikeres szabotázsakciók után arra utasította a csendőrséget, hogy „a szerb lakossággal szemben mindeközéig elfoglalt magatartását változtassa meg és a legkisebb gyanú esetén is sújtson le rájuk”.

Sajti 1987, 79.

Marosy Ferenc zágrábi követ írásban figyelmeztette a magyar kormányt: „a magyar–horvát viszony sorsdöntő fordulópontra a Muraköz kérdése. Ezen terület itthagynása esetén megkaphattuk volna a horvátok barátságát – az átcsatolással eszkomptálni kell, hogy Horvátország ellenségeink sorába lép, együttműködést keres Romániával és Szlovákiával és végső fokon újra feltámad körülöttünk – ha gyengített kiadásban is – a kisantant.”

Sajti 1987, 93.

1941. július

A minisztertanács – a már létező gyakorlatot szentesítve – kimondta a jugoszláv agrárreform ügynevezett juttatási részének hatálytalanítását, a megváltási részét azonban továbbra is érvényesnek fogadta el. Ezzel 192 000 kat. hold szabadult fel földbirtok-politikai célokra. Ez a földterület elsősorban a jugoszláv földreform során létrehozott 62 zárt dobrovoljac telep 53 000 kat. holdjából, illetve az egyéb juttatásokból származó 139 000 kat. holdból tevődött össze. Emellett számoltak a zsidó birtokok kisajátításával is, amelyek mintegy 16 000 kat. holdat tettek ki. Az 53 000 kat. hold felett a Bonczos-féle telepítési bizottság rendelkezett, a többit a helyi igények kielégítésére szánták. A minisztertanács kimondta, hogy ebből a földből nem kártalaníthatók a jugoszláv földreform során kárt szenvedett birtokosok, erre más bácskai földeket kívántak felhasználni.

Sajti 1987, 70.

1941. augusztus 6.

Novákovits Béla altábornagy, a déli hadsereg katonai közigazgatásának vezetője parancsban pontosította a túszedés rendjét. Tízezer lakosnál nagyobb helység esetén 50, az 5–10 ezer lakosú községek esetében pedig 30 túszt kellett szedni szabotázs esetén. A parancs végrehajtására azonban a katonai közigazgatás idején nem került sor.

Sajti 1987, 136.

1941. augusztus 15.

A bácskai katonai közigazgatás utolsó napján Licht Józseflakatos, Hegedűs Ferenc gyári munkás, Heisler György, Blum János és Schaffer Pál gimnazisták álltak Szabadkán gyújtogatás vádjával a déli hadsereg katonai közigazgatási parancsnokságának rögtönítélő bírósága előtt. Lichtet és Hegedűst halálra, a többi, egyébként fiatalos vádlottat 5–15 évig terjedő fegyházra ítélték. Lichten és Hegedűsön az ítéletet még aznap végrehajtották. Mivel a vádlottak többsége zsidó származású volt, ez a per különösen nagy publicitást kapott a helyi sajtóban.

Sajti 1987, 138.

1941. augusztus 21.

A minisztertanács döntése alapján a Muraköz kivételével áttértek a polgári közigazgatásra. A július 22-i tanácskozáson a polgári közigazgatás bevezetésének időpontját augusztus 1-jére tűzték ki, majd ezt július 29-én augusztus 15-ére módosították, amit ugyancsak elhalasztottak. [...] A katonai közigazgatás felszámolása és a polgári közigazgatás szerveinek kiépítése szeptember 6-áig mindenhol megtörtént.

Sajti 1987, 79–80.

1941. augusztus 22.

Martin Luther, a német külügyminisztérium Deutschland osztályának vezetője a 12 000 dobrovoljac átvételének újabb akadályáról értesítette Sztójajt, s ezúttal az elzárkózás valódi okát is

közölte. A szerbiai német katonai vezetés a németek elleni merényletek, szabotázsok és a rossz gazdasági helyzet miatt zárkózik el a kérés teljesítésétől.

Sajti 1987, 51.

1941. szeptember 2.

Számos rendelet szólta a dobrovoljacok kiköltöztetéséről. Egy bizalmas rendelet már előre megtervezte a kitelepítést, míg egy másik rendelet szabályozta a gazdátlanul maradt ingóságok megőrzését, kiárusítását és használatát. Ezek töredéke lehetővé tette azt is, hogy az ingóságokat (termést, jószágot, szerszámot, gépeket, lakásokat, berendezéseket) használatra átengedjék az új telepeseknek, azzal a megszorítással, hogy a tulajdonos ezáltal tulajdonjogát két év letelte előtt nem veszítette el. E két év folyamán az új telepes e tárgyakat kártérítés ellenében használhatja. E célra a Földművelésügyi Minisztérium némi hitelt nyújthatott az új telepesnek. Amennyiben ez idő alatt senki sem jelentkezett az elhagyott holmiért, az új telepes azok tulajdonosává vált azzal, hogy a kártalanítást akkor már a kincstárnak fizette a telepítési alap javára. A rendelet 1941. szeptember 2-án lépett életbe, tehát a dobrovoljacok elűzése után, és post festo írta alá Bárdossy miniszterelnök.

Lőrinc 1977, 178.

1941. szeptember 11.

Szegeden tárgyalták a Kiss Ernő vezette zombori kommunisták ügyét. A nyilvános tárgyaláson a per fővádlottja mellett, az állam és a társadalmi rend erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntett vádjával a bíróság előtt álltak még: Domány János, Ivan Parčetić, Szabó Mihály és Nagy István. Kiss Ernőt, a Nyugat-Bácska és Baranya Kerületi Bizottságának titkárát azon az alapon, hogy mozgalomban vezető szerepet játszott, halálra ítélték. Október 4-én végezték ki a szegedi Csillag börtönben.

Sajti 1987, 138–139.

1941. szeptember 16.

Szombathelyi Ferenc, a vezérkar új főnöke elrendelte a Bácskát megszálló csapatok egy részének kivonását. A Muraközben és a Murától északra fekvő területeken azonban lényegében a háború befejezéséig nem csökkentették békelétszámra a csapatokat.

Sajti 1987, 81.

1941. szeptember 22.

Egyre gyakoribbá váltak a rendőrséggel és a katonasággal történő fegyveres összetűzések. Újvidéken Sava Đisalov megsebesítette az elfogására kiküldött két csendőrnymozót.

Sajti 1987, 140.

1941. szeptember

Az 1941–1942-es tanévben a délvidéki területen 335 népiskolában 1444 osztályban folyt tanítás. A 98 197 tanuló közül 41 410 volt magyar (42,2%), 56 787 pedig szerb, horvát, német, szlovák és ruszin nemzetiségű (57,8%). Az elemi iskolában mindenütt magyarul folyt az oktatás, hivatalosan csak a szülők kérésére, megfelelő létszám esetén nyitottak nemzetiségi tannyelvű osztályokat. [...] A 24 délvidéki polgári iskola közül 20 magyar, 3 német és 1 szlovák tannyelvű volt. Az 5 kereskedelmi iskolában, 3 ipari iskolában, valamint a 4 líceumban és tanítóképzőben kizárólag magyar nyelven folyt a tanítás. A 12 gimnázium közül 9 magyar, 2 német alapítványú volt, egyedül Újvidéken működött egy szerb tanítási nyelvű gimnázium, összesen 718 tanulóval.

Sajti 1987, 202–204.

1941. szeptember

A Délvidéki Diákok Irodájának adatai szerint komoly lépések történtek a délvidéki magyar egyetemi hallgatók továbbtanulásának a biztosítására. A volt jugoszláviai Dunai bánszágban hozzátétőleges statisztika szerint 2500 egyetemi hallgató volt. Ezek közül 300 volt magyar, akik

Zágrábban vagy Belgrádban végezték a tanulmányukat. (A szabadkai jogi fakultás magyar hallgatói számára vonatkozóan nincsenek adatok.) A magyarországi egyetemekre beiratkozott – korábban Zágrábban, Belgrádban, Ljubljanában és Szabadkán tanult – egyetemisták száma 686, akik Budapestet (50,9%), Pécsét (29,5%) és Szegedet (19,6%) keresték fel. Az egyetemekre iratkozottak nemzetiségi megoszlása a következő: 64,7% magyar, 19,3% szerb, 6,6% német, 6,3% horvát (és bunyevác), 2,0% vend és 1,1% szlovák és ruszin.

Kisebbségi Körlevél, 1942. 1. sz. 48.

Az 1889-ben szerb tanítók által a karlócai görögkeleti érsekség területén alapított Újvidéki Szerb Tanítói Konviktust működtető alapítványnak 140 fős diákotthona, egy 40 fős nyaralója, két családi háza, 65 kat. hold földje volt Zombor határában, valamint 50 ezer pengő készpénze. A visszacsatolást követően minden vagyónát zár alá helyezték, hatósági biztost neveztek ki az intézmény élére, s a diákotthon működését betiltották, mivel „az egyesület a múltban, de a megszállás alatt is, kizárólag szerb nemzeti célokat szolgált, csakis szerb ifjakat támogatott és a magyarság érdekeivel ellenkező és ártalmas tevékenységet fejtett ki”.

Sajti 1987, 206.

1941. május 11-én érkezett a Bácskába a hazatelepített bukovinai székelyek első, 3000 fős csoportja. Letelepítésükre a kormány 53 000 katasztrális holdat biztosított. Azóta egymást követték a hazatelepülő csoportok, és ma már 13 000 bukovinai települt le a felszabadított Bácskában. Június végén befejeződött a belgrádi magyarok hazatelepítése is. A magyarokat több csoportban hajókon hozták Belgrádból Újvidékre. A hazatelepülni kész észak- és dél-szerbiai magyarok összeírását is befejezte a kiküldött bizottság. Hazatelepítésük vasúton történik. A horvátországi magyarság nagyobb csoportokban

csupán a szlavóniai és a szerémségi részeken található. Viszonylagosan kisszámú a horvátországi, boszniai és a tengeremléki magyarság, ez utóbbi csoport egy része most Olaszország uralma alá került. A bukovinai székelyek hazatelepítésével megkezdett hazatelepítés folyamatának tehát folytatódnia kell, s a legközelebbi feladat a horvátországi magyarok hazatelepítése. [...] Kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy sehol nem vesztette el magyar mivoltát annyi magyar származású ember, mint Horvátországban. Tízezrekre megy azoknak a magyar származású horvátoknak a száma, akiknek az apái talán még nem is tudtak másként, mint magyarul, fiaik pedig már egy szót sem tudnak őseik anyanyelvén. Ez az elmagyartalanodás most talán még jobban fenyegeti őket, mint a múltban. [...] Először az elszórtan, főleg a horvát városokban lakókat kell hazahozni, utána pedig a falvak lakosságát, mert sok faluban magyar többség van, de ahol kisebbségben vannak, ott is lehetőleg egy kerületet laknak és megőrzik magyar mivoltukat. A horvátországi magyarok egy részét a Bácskában lehetne letelepíteni, ahol még van elegendő föld, hiszen a bukovinai székelyek a volt szerb földbirtokreform által igénybe vett földnek csak egy részét kapták.

Láthatár, 1941. augusztus. 189–194.

1941. október 5.

Žarko Zrenjanin, a [KP] Tartományi Bizottság titkára és Radivoj Ćirpanov, a bizottság tagja Újvidéken tűzharcban lelőtte a határőrség egyik őrmesterét. Ćirpanov életét vesztette, Zrenjaninnak sikerült megszöknie.

Sajti 1987, 140.

1941. október 6.

A szabadkai rendőrkapitányság értesülései szerint Újvidéken és a Bácska más településein „nagyobb szabású gyújtogatás, robbantás és kommunista megmozdulás” várható. A hírek szerint az akcióhoz Horvátországból fogják a fegyvereket és a robbanóanyagot szállítani. Másnap Keresztes-

Fischer átiratban sürgette Deák Leó bácskai főispánnál és a délvidéki katonai parancsnokságnál a szükséges intézkedések megtételét. Deák Leó a határforgalom még szigorúbb ellenőrzését, 40 fős ügynevezett mozgó csendőrőrsök megalakítását és a kijárási tilalom bevezetését javasolta.

Sajti 1987, 140.

1941. október 13.

Dominich Vilmos vezetésével Újvidéken megkezdte munkáját a „repülő bíróság”. (Varga Gyula és társainak ügye.) Október 20-án Adán mondott ki négy halálos ítéletet. (A Halász József ügy.) Október 24-én Futakon Grün Rudolfra és három társára mondtak ki halálos ítéletet. Október 25-én Petrőcön, 29-én pedig Muraszombaton ítéleztek.

Sajti 1987, 143–144.

1941. október 14.

Az elhunyt horgosi Kárász Miklós örökösének 1941. október 14-én kelt kérvénye tartalmazza a családi birtok történetét. (Lőrinc Péter könyvében a 89–93. oldalon részletesen is foglalkozik a Kárász-birtok fokozatos kisajátításának történetével a karlócai levéltárban található BPK 2025 fond alapján.)

Lőrinc 1977, 89–93.

1941. október 15.

A *Délvidék* című lap beszámol a 99 000/1941. FM sz. rendeletről, amely életbe lépteti a házhelyszerzésről szóló 1941:IV. tc.-t, valamint a 280 000/1941 rendeletről, amely október 15-én lépett életbe. A házhelyjuttatás ügyének lebonyolítását az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) a Birtokpolitikai Kirendeltségre bízta. [...] A házhelyet 30 éves törlesztési terv szerint fizetnék ki az igénylők.

Lőrinc 1977, 157–158.

1941. október 20.

Egy elkészült jelentés szerint a magyar kormány a Bukovinából betelepített székelyek számára 1942 lovat, 153 csikót, 1012 tehenet, 375 növendékmarhát és 2542 sertést juttatott. Vásárolt és szétosztott a kormánybiztosság 38 felszerszámozott lovat, és 19 szekeret, amelyet Hadiknépe és Horthyvára lakosai között osztott szét. (Sajti, 1987. 66. p.) Újságcikkek az eseményekről: *A Nép*, 1941. június 28.; *Délvidék*, 1941. június 29.; *Délmagyarország*, 1941. június 18.

Sajti 1987, 264.

1941. október 24.

A *Délvidék* közli, hogy az ME 3500/1941. számú rendelete az ONCSA céljaira Közjóléti Szövetkezet alapítását írja elő.

Lőrinc 1977, 158.

1941. október 28.

Szegeden ideiglenes bizottságot választottak a Délvidéki Diákok Irodájának megszervezésére. Elnöke Simon Mihály, alelnöke Sőreghy Imre, I. titkára Kovács István, II. titkára Szűcs László volt, akiket ideiglenes jelleggel megbíztak a délvidéki egyetemi hallgatók ügyeinek intézésével is.

A Délvidékért 1942, 23.

1941. november eleje

A délvidéki kommunista mozgalom ellen indított nagyarányú akciók következtében a letartóztatottak száma már megközelítette a 600 főt, közülük több mint 400-at a Bácskában fogtak el. A legnagyobb lebukások Újvidéken (197 fő), Szabadkán (126 fő), Muraszombatban (120 fő) és Óbecsén (65 fő) voltak. A nyomozó szervek előtt ismertté vált ekkorra a párt felépítése és a Tartományi Bizottság szinte teljes névsora.

Sajti 1987, 146.

1941. november 7.

A bíróság – immár a honvéd vezérkar főnökének bírósága néven – Zentán ítélt, ahol tízen ültek a vádlottak padján, közülük hatot kivégeztek (dr. Gerő Istvánék pere).

1941. november 8.

A Dominich Vilmos vezette bíróság Óbecsén ítélt 22 ifjúkommunista felett. A fővádlottak Labud Pejović és Momčilo Šaranović voltak. 17 halálos ítéletet mondtak ki, 13-at kivégeztek.

Sajti 1987, 147.

Megtartotta alakuló közgyűlését a Délvidéki Diákok Irodájának pécsi kirendeltsége. Elnöke Németh Géza, alelnöke Gyarmati István, titkára Horváth Lajos, a pénztárnoka pedig Czikajló Sándor lett. Választmányi tagok: Báthory László és Heck Pál.

A Délvidékért 1942, 27.

1941. november 10.

A Földbirtok-politikai Kirendeltség megalakításáról szóló rendelet 1941. november 10-vel a BPK hatáskörébe utalta a Délvidéken mindazt, amit a már ismertetett törvények és rendeletek előírtak, ezenkívül a házhelyek juttatási módját, a felkínált földterületek felvásárlását, különböző zárt települések alakítását, a felszerelés vásárlására kért kölcsönök jóváhagyását, az ingatlanok adásvételének az ellenőrzését, egyes birtokrészeknek az állam elsőbbségi jogának érvényesítésével való felvásárlását és a vásárolt ingatlanoknak a földreform céljaira való felhasználását, a haszonbérlet megkötésének jóváhagyását, az új birtokosok és szövetkezetek gazdálkodásának irányítását és ellenőrzését, a reform során számításba jövő földek és a reformban érdekeltek szükséges adatainak összegyűjtését. A BPK-nak joga volt ahhoz is, hogy az agrártörvények és rendeletek végrehajtását ellenőrizze és ilyen jellegű javaslatot tegyen. [...] A törvényekkel és rendeletekkel kapcsolat-

ban, amelyek a jugoszláv földreform juttatottaitól átvett és elkobzott földekre vonatkoznak, meg kell említeni: a jugoszláv földreform során juttatott földek részben magyar nemzetiségű nagybirtokosoktól származtak, akiknek 1918-ig a Bácskában hatalmas birtokaik voltak. Ezeket a birtokokat, a rendelkezések szerint nem adták vissza a volt nagybirtokosoknak – bár a rendeletek és a törvények egyes paragrafusai ezt lehetővé tették –, ellenkezőleg, általában a földreform során fölhasználható földnek nyilvánították azokat.

Lőrinc 1977, 64–65.

1941. november 13.

Egy a felavatott vitézekről készült összefoglaló jelentés 1324 nevet tartalmaz, volt tűzharcosokét, háborús és ellenforradalmi „hősöket” és a Jugoszlávia ellen hadakozókat. A Bácskai Szék egyúttal birtokokat is igényel a számukra az FM Birtokpolitikai Kirendeltségtől. A közkatona-vitézek 15 holdas birtokot kaptak, így a Szék „kapitánya”, vitéz Barlai tábornok, az új vitézek számára 1324-szer 15 holdat, azaz összesen 19 860 holdat igényelt. A vitézek egy részét a székely telepeken telepítették le, így a 19 860 hold nemigen gyarapította a telepek területét, amely 35 000 holdat tett ki.

Lőrinc 1977, 206.

Palicson megnyílt a KALOT bácskai Népfőiskolája, a Délvidék első ilyen jellegű intézménye.

Balogh–Gergely 1993, 233.

1941. november 14–15.

A VKF rögtönítélő bírósága Szabadkán ítélt Mayer Ottmár és 23 társa ügyében. A huszonnégy halálos ítéletből november 18-án 15-öt végrehajtottak.

Sajti 1987, 147–148.

1941. november 21.

A VKF rögtönítélő bírósága Korbuly Jakab elnökletével Újvidéken 26 vádlott felett ítélt.

(Gordana Ivačković vallomása alapján.) A 15 halálos ítélet közül 11-et hajtottak végre.

Sajti 1987, 149.

1941. november

Éppen a tömeges bácskai perek idején, novemberben alakult meg a Bácska egyetlen szervezett partizánmozgalma, az 58 főt számláló sajkási partizáncsoport. Katonai parancsnoka Stevan Divnin, politikai biztosa pedig Molnár Gyula volt.

Sajti 1987, 152.

A Délvidéken befejeződött a földek tulajdonba juttatása: a Telepítési Kormánybiztosság összesen 35 000 kat. hold földet osztott ki a bukovinai székelyeknek, 481 vitézi családnak (2325 fő), 46, a délvidéki harcokban elesett katona családjának, illetve 53 moldvai csángó családnak (161 fő). A baranyai háromszögben kisajátított zárt dobrovoljac községekbe 1324 családot (5800 fő), főleg vitézeket, moldvai csángókat, illetve később boszniai magyarokat telepítettek. A telepítésre szánt 53 000 kat. holdból tehát 18 000 megmaradt. (Sajti 1987, 71.) Vitézi telepeket a Bácskában Vajszkáréten, Vajszkán és Vitézfalun (Tomićevo) alakítottak ki, szétszórt, tanyás települések formájában. A baranyai háromszögben is zömmel vitézeket telepítettek. A csíkföldi székely határőrvidék mintájára 1942 februárjában az Országos Vitézi Szék felvetette a déli határőrvidék megszervezésének gondolatát. Nagy Vilmos honvédelmi miniszter 1942. november 12-i döntése alapján, mint az ezzel kapcsolatos rendeletben olvashatjuk, a „Délvidék általános katonai megszervezésének első lépéseként” 1943. január 1-jén a vitézi telepesekből felállították az első határőr vitézi századot. A vitézi század azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s hosszas huzavona után 1944-ben feloszlatták.

Sajti 1987, 265.

A székely telepeken 26 iskolát hoztak létre a mintegy 4000 iskolaköteles tanuló számára, de ahhoz, hogy maximum 45–50 fős létszámú osztályokat alakítsanak ki, még legalább 24 új tanteremre lett volna szükség. A megfelelő tanítói gárda is lassan toborzódott a tanítói lakások hiánya miatt. Horthyvára (Stepanićevo) telep felügyelője például arról ír, hogy az 1942–43-as tanévben a faluban sem tanító, sem óvónő nem volt. Vajszkán a 333 iskolakötelesre 6 tanterem, Hadikújfalun pedig 292 gyerekre 2 tanterem jutott az első tanévben. Hadikligeten (Veternik) és Hadikszálláson 200 iskolás gyermeket egy tanító tanított egy tanteremben, s az 1942–43-as tanévben is ő csak három hétig tartott órákat. [...] A telepítésekkel az elsődleges célt, a Bácska nemzetiségi térképének gyökeres átalakítását nem sikerült megoldani. Igaz, mintegy 11%-kal sikerült „javítani” a terület nemzetiségi arányait. [...] Az egész Bácska területén az 1930-as jugoszláv népszámlálás 38,2%-ban jelölte meg a magyarok arányát, 33,2%-ban a délszlávokét, míg az 1941-es magyar népszámlálás szerint a népesség 49,3%-a volt itt magyar, 23,9%-a pedig délszláv. [...] A Bárdossy-kormány nacionalista nemzetiség- és telepítéspolitikája nemcsak a délszláv telepeseket üzte el földjeikről, házaikból, de végső soron a bukovinai székelyeket is létbizonytalanságba kergette.

Sajti 1987, 72–73.

1941. december 1.

Dominich Vilmos hadbíró százados levelet intézett Szombathelyi Ferenchez, a vezérkar főnökéhez, amelyben összefoglalta a rögtönítélő bíróság tevékenységének lényegét. Számításai szerint október 13-ától, a vezérkar főnöke rögtönítélő bíróságának megalakulásától november 14-éig, a szabadkai kommunista perrel bezárólag az általa vezetett statáriális bíróság előtt 116 hűtlenséggel vádolt kommunista és szimpatizáns állt. Közülük 93-at ítélték kötél általi halálra, 64-et kivégeztek.

(Sajti Enikő számításai szerint a statáriális eljárások során augusztus elejétől összesen 99 halálos ítéletet hoztak és 71-et hajtottak végre.)

Sajti 1987, 151.

A történelem különös szeszélye folytán a német megszállás után letartóztatott Szombathelyi Ferencet éppen Dominich Vilmos hallgatta ki.

Sajti 1987, 278.

1941. december 6.

Megszületett a megszállt Szerbia új közigazgatási felosztása, amelyen belül a Bánát Szerbia 14 körzetének (okrugjának) egyike lett.

Sajti 1987, 114.

1941. december 13.

Csúrog határában fegyveres összetűzésre került sor a magyar csendőrség és a katonaság, valamint a partizánosztog tagjai között. December 17-én Mozsornál lőttek le egy csendőrt. Ezen a napon Zsablyán megtartott razzia során egy járóparrancsnokot megöltek.

Sajti 1987, 152.

1941. december 14–15.

Újvidéken megtartották a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség választmányi ülését. *Az elvégzett munkáról szóló beszámoló* előszavában dr. Hegedűs László így fogalmazott: „Ez az ülés megmutatta a Délvidék egységét is. A nemzetiségek között élő magyarság tökéletes összefogását mutatta meg, és azt az erős szándékot, hogy a magyar vezetést minden téren céltudatos, tervszerű munkával, rátermett vezetőkkel és fegyelmezett munkatársakkal kell kiépíteni. Egységet mutatott más vonalon az egymás mellett élő földmunkás, kisiparos, gazda, földbirtokos, közjegyző, orvos, tanár, igazgató, főispán is, akik a huszonhárom éves összeszokottság, közösen végzett munka bizalmával tárgyaltak egymással. Végül pedig megmutatta a legörvendetesebb egy-

séget, azt, hogy Bánát a Délvidék szerves része, a magyarság testéből kiszakíthatatlan, örökre összeforrott rész.”

DMKSZ-beszámoló 1941, 1.

Krámer Gyula Elnöki megnyitójában hangsúlyozta: „Mint jugoszláv viszonylatban, úgy ma a nagy magyar hazában is a DMKSZ-t a napi politikától távol tartani óhajtom, kihangsúlyozva azonban, hogy a DMKSZ egész szervezete és annak minden egyes embere a nagy magyar nemzeti célok megvalósításában az őt megillető részt önfeláldozó módon ki akarja venni. Ápolni óhajtjuk a velünk együtt élő népcsoportokkal szemben az évszázadok óta fennálló jogviszonyt, és meg vagyok győződve arról, hogy egy jobb Európa jövőjéért közösen vívott harcunkban az egész vonalon végül is a jobb belátás és a testvéri megértés fog uralomra kerülni.”

DMKSZ-beszámoló 1941, 3–4.

Dr. Knoll Géza titkár felolvasta a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség bánáti központi irodájának jelentését. Eszerint a németek által megszállt Bánátban a 114 936 magyar közül a Szövetség 89 szervezetéhez 88.044-en csatlakoztak.

DMKSZ-beszámoló 1941, 25–27.

Tolnay János, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség népművelési osztályának elnöke így foglalta össze a népművelés feladatait: „A nemzeti kultúra részévé kell tennünk mielőbb a Délvidék minden magyarját, új, erős, keresztény erkölcsű és szociális érzésű magyar nemzedéket kell nevelnünk, amelynek emelkedő kulturális színvonala, erős nemzeti érzése biztosítja nemzetünk örök életét. Gazdaságilag is meg kell erősítenünk a magyar népünket, hogy jobb létet biztosítsunk a számára, hogy az élet ne csak verejtéket gyöngyözzön a homlokára, hanem mosolyt is ültessen az ajakára. Itt elsősorban a magyar falu szegény, és az elszórt tanyák világában élő

magyar véreinkre gondolok. Ki kell emelni őket elmaradottságukból, s minden erőnk megfeszítésével kulturális és anyagi felemelésükre kell törekednünk. Azt szeretnők, ha minden jóra való falusi családnak felépülne a maga kertes, egészséges, muskátlis önálló portája, a tehenét fejhetné, kocája hízna az óljában, s a téli estéken hasznos könyveket olvasgatna. Elég volt már a magyar nyomorúságból! Nem akarunk tudatlant, nem akarunk éhezőt látni magyar fajtestvéreink között! Nem akarjuk, hogy az istenáldotta Délvidék legszegényebb, legelhagyatottabb polgára a magyar legyen!”

DMKSZ-beszámoló 1941, 32.

1941. december 16.

A Délvidék bekebelezését kimondó törvény elfogadása napján jelent meg Újvidéken a *Nova posta* című szerb nyelvű lap, amely a „megszálló magyar katonák” rémtetteiről szóló hírekkel szemben a „tényszerű valóságot” lett volna hivatott közölni. Főszerkesztője Vojislav Matić volt.

Sajti 1987, 265.

1941 vége

Egy kései telepítési tervzet által feltüntetett agrár földterületek:

Járás	Hold
Apatini	4 152
Hódsági	17 825
Húlai	2 244
Palánkai	5 600
Titeli	14 138
Újvidéki	10 045
Zombori	8 900
Zsablyai	20 821
Összesen:	84 525

Lőrinc 1977, 188.

1941

Kende Ferenc így értékelte a *Reggeli Újság* elmult tizenkét évét: Andree Dezső elképzelése az egész országot behálózó magyar napilap volt, és e célból mindenek előtt Észak-Bácskát, az egész bánáti és baranyai részt, később a Horvátországban és Boszniában élő magyar szórványokat szerveztette és nyerte meg olvasóknak a *Reggeli Újság* számára.

1. A jugoszláviai magyar kisebbség társadalmának összetételét tanulmányozva megállapítást nyert, hogy ha valamilyen összefogó magyar életet akarunk Jugoszláviában felvirágoztatni, azt csak az egymástól elszigetelten élő, gyöngeségükben bukdácsoló magyar egyesületek útján lehet elérni. Ezért a *Reggeli Újság* hozzálatott a magyar egyesületi élet megszervezéséhez, tekintet nélkül az egyesületek működési körére, vagy célkitűzésére (gazdakörök, legényegyletek, dalkörök, felekezeti társulatok, sportegyletek, szívgárdák, kongregációk). [...] Vasárnaponként *Egyesületi Közlöny* címmel külön mellékletet adott ki, melynek célja a magyar egyesületi élet fejlesztése volt.
2. Jogi tanácsadó irodát szervezett, s minden hozzá forduló vagy rászoruló magyar embert díjmentesen látott el tanácsokkal, utasításokkal.
3. *Fő az egészség* címmel kétkötetes tájékoztató jellegű művet jelentetett meg, és azt 25 000 példányban osztotta szét a falusi és a tanyai lakosság között.
4. A *Reggeli Újság* gyakran rendezett gyűjtést az elesett magyar családok részére. A legnagyobb ilyen akcióját az 1940-es dunai árvízkor bonyolította le, amikor a Darányi-telep árvízkáro-

- sultjainak félmillió dinárt gyűjtött össze.
5. A Gyöngyösbokréta a *Reggeli Újság* szervezésében magyar nemzeti tömegmozgalommá vált. Számos útmutató írása mellett 1936 nyarán Gomboson megrendezte az első Gyöngyösbokréta ünnepet. Ez a mozgalom magyar népiünk nemzeti érzését nagyban növelte, és olyan népszerűsége tette, hogy a legtöbb helyen időhöz kötött és ismétlődő magyar ünneppé változott. A Gyöngyösbokréta a jugoszláv uralom alatt nem egyszerű népiünnepélyt jelentett, hanem ízig-vérig magyar nemzeti megmozdulást.
  6. A *Reggeli Újság* nemcsak megszervezte, de mindenkor tanácsokkal is ellátta a vidéki magyar műkedvelő egyesületeket [nemzetnevelő színjátszás].
  7. Az 1936. esztendőben nótapályázatot hirdetett, melynek eredményét a *Nótát küld a Duna–Tisza tája* címmel kötetben is megjelentette. Ennek sikerén fölbuzdulva a *Reggeli Újság* hetente kottázott magyar dalokat jelentetett meg.
  8. Központi szerv, magyar kultúrszövetség hiányában az egyesületek népnevelő tevékenysége ki sem bontakozhatott. A *Reggeli Újság* Közművelődési Tanácsa vette a kezébe az irányítást és a kultúr munka megszervezését, s az 1937–1938. évi működéséről jelentésben számolt be. A Közművelődési Tanács nem volt engedéllyel vagy alapszabállyzattal működő szervezet. A *Reggeli Újság* szerkesztőségén belül alakult meg, ahol helyet kapott minden népművelői szándék, törekvés vagy igyekezet.
- A napilap „egyik osztálya” volt, amely kulturális kérdésekkel foglalkozott. Működése idején több mint száz népművelői előadást jelentetett meg és küldött szét a magyar egyesületeknek felolvasás céljából. [Kérdőíves felmérés, melynek eredményét a hatóság elkobozta.] Magyarország történelmét öt előadásban kinyomtatata, a cenzúra azonban a szétküldését nem engedélyezte, ennek ellenére „kézirát gyanánt” mégis eljutott az olvasókhhoz. A Közművelődési Tanács első évi munkájának értékelésekor kiderült, hogy az általa kiadott népszerű előadásokat 47 215 személy hallgatta meg. Később ez a szám meghaladta a 100 000-t is.
9. A *Reggeli Újság lexikona*. Minden vasárnap egy ívnyi terjedelemben (16 oldalon) jelent meg az ismeretek gyűjteménye. 52 ív 832 oldalas könyv. Két év alatt két vaskos kötethez jutottak az olvasók. Megkezdték a Műveltség Könyvtára sorozatukat is, de ezt a világháború kitörése már nem engedte kiteljesedni.
  10. A *Reggeli Újság* szerkesztősége a magyar irodalom nagyjainak népszerűsítése céljából füzetek megjelentetését tervezte. Elsőként Arany János *Toldiját* adta ki, de az akció folytatását a cenzúra megakadályozta.
  11. A *Reggeli Újság naptára* 30 000 példányban jelent meg.
  12. Tájékoztató a könyvtárak megszervezéséről.
  13. Kristály István padéi igazgató-tanítóval *Betűvető* címmel ábécéskönyvet íratott. A szerző, mivel állami alkalmazott volt, a Vető György álnévet használta. Megszervezték az

analfabéták oktatását is, több százan jelentkeztek az oktatómunkára.

14. *Tündérország* címmel a gyermekeknek szánt mellékletet Andrée Dezső szerkesztette.

A *Reggeli Újság* hervadhatatlan érdeme, hogy messze túlmenően a napilap feladatán, hivatásának legmagasabb szintjére emelkedett. Mellőzve a napilap adta kényelmes kereteket, sikerült megvalósítania a hatóságok által nem engedélyezett központi kulturális irányítást. Ezt a törekvését nem csak elméletben, útmutató cikkekben valósította meg, hanem a lap hasábjain kívül, személyes munkával és gazdag kulturális anyaggal.

Kende 1941, 3–8.

1941 (?)

Az 1941: XVIII. törvénycikkkel megszűnt az Országos Földbirtokrendező Bíróság illetékessége agrárpolitikai kérdésekben. Helyébe a földművelésügyi miniszter új testületet alakított a megszállt jugoszláv területeken az agrárpolitikai tevékenység lebonyolítására. A Délvidéki Földbirtokrendező Tanács hatáskörébe tartozott a Bácskát érintő alapvető elvi kérdések megválaszolása is. A Birtokpolitikai Kirendeltség hatáskörébe utalták viszont a földreform gyakorlati kivitelezését.

Lőrinc 1977, 63–64.

